

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociální práce

Diplomová práce

Bc. Eliška Novotná

**Rekonstrukce životního příběhu u mladých dospělých
vystavených nepříznivému působení rodiny**

The reconstruction of the life story of young adults being exposed to an adverse
effect of their family

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Doc. PhDr. Oldřichu Matouškovi, CSc. za vstřícnost, odborné vedení a poskytnutí cenných rad.

Chtěla bych poděkovat všem účastníkům výzkumné sondy, jejich pěstounům nebo vychovatelům, kteří byli velmi ochotní a trpělivě se mnou po celou dobu spolupracovali.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne

.....
Jméno a příjmení

Klíčová slova (česky):

Životní příběh, práce s životním příběhem, kniha života, identita, narativní rozhovor

Key words (in English):

Life story, life story work, life story book, identity, narrative interview

Abstrakt (česky):

Tato práce se zabývá významnými postavami, interpretací životního příběhu a mírou aktérství v životním příběhu mladého dospělého ovlivněného nepříznivým působením rodiny. Teoretická část je zaměřena na životní příběh a práci s ním, konkrétně představuje metody vytváření knihy života. V práci je definován mladý dospělý v ústavní nebo pěstounské péči, jeho potřeby a práva. Zvláštní kapitolu tvoří práce s životním příběhem u traumatizovaných dětí. Empirická část se skládá z analýzy čtyř autobiografických vyprávění získaných metodou narativního rozhovoru, knihy života a čáry života. Sebraná data byla podrobena holisticko-obsahové, holisticko-formální a kategoriálně-formální analýze. Práce nabízí také zpětnou vazbu účastníků výzkumné sondy k rekonstrukci životního příběhu a k práci s životním příběhem. V závěru jsou doporučeny metody k dalším výzkumům podobného zaměření.

Abstract (in English):

The thesis deals with understanding the interpretation of life story, important people and agency in life story of young adult being expose to an adverse effect of their family. The theoretical part is focused on life story and life story work, namely methods of create life story book. The thesis defined young adult in institutional and foster care, their needs and rights. The special chapter is life story work with traumatized children. The empirical part consist of analysis of four autobiographical narratives collected by the method of narrative interview, life story book and lifeline. The collected information are analysed with holistic-content, holistic-formal and categorical-formal analysis. This work includes feedback participants in research probe reconstruction of life story and life story work. At the conclusion of work are recommended other methods for further research.

OBSAH

ÚVOD	8
1 ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH.....	9
1.1 ŽIVOTNÍ PŘÍBĚH A IDENTITA	9
2 PRÁCE S ŽIVOTNÍM PŘÍBĚHEM	10
2.1 HISTORIE PRÁCE S ŽIVOTNÍM PŘÍBĚHEM.....	11
2.2 KNIHA ŽIVOTA JAKO METODA PRÁCE S ŽIVOTNÍM PŘÍBĚHEM	12
2.2.1 <i>Začátek práce s knihou života</i>	12
2.2.2 <i>Kapitoly knihy života</i>	14
2.2.3 <i>Ukončení práce</i>	16
2.3 JINÉ METODY PRÁCE S ŽIVOTNÍM PŘÍBĚHEM.....	17
2.4 ROLE SOCIÁLNÍHO PRACOVNÍKA.....	17
3 PRÁCE S ŽIVOTNÍM PŘÍBĚHEM S MLADÝMI DOSPĚLÝMI VYSTAVENÝMI NEPŘÍZNIVÉMU PŮSOBENÍ RODINY	18
3.1 POTŘEBY DĚTÍ	18
3.1.1 <i>Potřeby podle Abrahama Maslowa</i>	18
3.1.2 <i>Psychické potřeby dětí podle Langmeiera a Matějčka</i>	19
3.1.3 <i>Odloučení dítěte od matky podle Johna Bowlbyho</i>	20
3.2 PRÁVA DĚTÍ PODLE MEZINÁRODNÍCH ÚMLUV	21
3.2.1 <i>Úmluva o právech dítěte (1989)</i>	22
3.2.2 <i>The Welfare Checklist</i>	22
3.3 PRÁVA DĚTÍ V ČESKÉ REPUBLICE	23
3.3.1 <i>Zákon o sociálně-právní ochraně dětí</i>	23
3.4 PRÁCE S ŽIVOTNÍM PŘÍBĚHEM S MLADÝM DOSPĚLÝM VYSTAVENÝM NEPŘÍZNIVÉMU PŮSOBENÍ RODINY	24
3.4.1 <i>Specifika práce u mladých dospělých v ústavní péči</i>	25
3.4.2 <i>Specifika práce u mladých dospělých v pěstounské péči</i>	26
3.5 PRÁCE S ŽIVOTNÍM PŘÍBĚHEM U TRAUMATIZOVANÝCH DĚTÍ.....	27
4 EMPIRICKÁ ČÁST.....	29
4.1 CÍL VÝZKUMU, VÝZKUMNÉ OTÁZKY	29
4.2 VÝZKUMNÝ SOUBOR.....	30
4.3 METODA SBĚRU DAT.....	31

4.3.1	<i>Narativní rozhovor</i>	32
4.3.2	<i>Čára života</i>	32
4.3.3	<i>Knihy života</i>	33
4.4	ETICKÉ ZÁSADY VÝZKUMU	33
4.5	METODA ANALÝZY DAT.....	34
4.5.1	<i>Metoda narativní rekonstrukce</i>	34
4.5.2	<i>Metoda analýzy knihy života</i>	36
4.5.3	<i>Metoda analýza čáry života</i>	38
4.6	ANALÝZA DAT.....	40
4.6.1	<i>Příběh Anny - „Vše je fajn, ale radši bych byla už u táty.“</i>	40
4.6.2	<i>Příběh Renaty - „Zvykla jsem si.“</i>	45
4.6.3	<i>Příběh Ivy - „Chtělo by se to polepšit.“</i>	48
4.6.4	<i>Příběh Evy - „Táta a psi.“</i>	52
4.7	SHRNUTÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉ SONDY	54
4.7.1	<i>Žánrové varianty životních příběhů</i>	54
4.7.2	<i>Míra aktérství</i>	55
4.7.3	<i>Důležité postavy v životním příběhu</i>	55
4.7.4	<i>Zpětná vazba účastnic výzkumu</i>	56
4.8	DISKUZE.....	57
	ZÁVĚR	59
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	61

ÚVOD

V současné době (2013) dochází v České republice k reformě systému péče o děti. Obecnou tendencí je, aby dítě vyrůstalo v rodině a ne v ústavu. A právě před přemísťováním dětí z ústavu do rodiny nebo z rodiny do rodiny je důležité, aby dítě znalo a pochopilo svou identitu. K pravdivému poznání své minulosti může napomoci práce s životním příběhem. Ve Velké Británii, Austrálii a dalších zemích funguje tato práce již od konce 20. století. Záměrem tohoto textu je mimo jiné rozšířit povědomí o práci s životním příběhem. V rámci případových konferencí by nyní mohla být tato práce s dětmi navrhována.

Cílem této práce je zjistit, jak vypadají životní příběhy mladých dospělých žijících mimo svou biologickou rodinu, konkrétně v dětském domově. Dílčími cíli práce je zjistit, jaký žánr příběhů se u cílové skupiny objevuje, jaké postavy hrají důležitou roli v jejich životních příbězích a do jaké míry se sami participanti podílí na utváření svého příběhu.

V teoretické části práce je popsán životní příběh, práce s ním a je zaměřena na práci s životním příběhem u mladých dospělých žijících mimo svou biologickou rodinu, tedy v dětském domově nebo pěstounské péči. Je poukázáno na potřeby a práva této cílové skupiny. Ke konci prvního dílu práce je uvedena speciální kapitola týkající se práce s životním příběhem s traumatizovanými dětmi.

Empirická část se opírá o metodologické poznatky hermeneuticko-narativní analýzy. Ke zpracování zjištěných dat je využito kvalitativních metod. Konkrétně narativní analýzy rozhovoru, knihy života a čáry života. Sebraná data jsou podrobena holisticko-obsahové, holisticko-formální a kategoriálně-formální. Kategorie v rámci kategoriálně-formální analýzy jsou zvoleny hodnoty a přesvědčení, ztvárnění jednání a důležité postavy v životním příběhu.

Ke zvolenému tématu je zatím velmi málo české literatury. V České republice zatím vyšel překlad knihy Tony Ryana a Rodgera Walkera s názvem „Vytváření knihy života“, kterou vydalo občanské sdružení Natama v roce 2006. Na webových stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí byla vytvořena stránka s názvem Kniha života. Lze zde najít vzor pro knihu života, ale je nazván „Moje album“ a oproti australským vzorům knihy života je to jen černobílý text. Kromě toho lze pod Knihou života na stránkách MPSV najít publikaci od Jeronýma Klimeše „Budování identity dítěte“ (Klimeš, 2006). V práci bylo tedy čerpáno hlavně s cizojazyčné literatury. K rekonstrukci životního příběhu lze najít již více literatury. Narativním rekonstrukcí životního příběhu se zabývají publikace Vladimíra Chrze, Iva Čermáka a Michala Miovského.

1 Životní příběh

„Lidské příběhy byly odedávna prostředkem k předávání kulturní tradice, společenských hodnot, popisu a interpretaci motivů lidských aktérů atd.“ (Miovský, 2006, s. 241)

Pro člověka je příběh velmi důležitý. *„Pra-situací, v níž začaly být příběhy vyprávěny, bylo jistě sezení skupiny pra-lidí kolem společného ohně.“ (Matoušek, Landischová, 2007)*

Některé příběhy si lidé předávají z generace na generaci. Životní příběh je specifickou formou příběhu. Většinou se sepisuje v podobě biografii či autobiografií. Životní příběh může být nástrojem pomoci jiným lidem. Stává se tedy terapeutickým příběhem. Důkazem toho je studie Chelfa, Deschlera, Hillmana a Durazo- Arvizova z roku 2000, která se týkala lidí nemocných rakovinou. Ukázalo se, že 85% účastníků terapeutického workshopu zaměřeného na vyprávění příběhů uvedlo, že získalo naději z vyprávěných příběhů lidí nemocných rakovinou. (Burns, 2005).

1.1 Životní příběh a identita

„Identita je uvědomění si jedinečné individuality s vlastní životní minulostí, ... a nacházení určité rovnováhy mezi vlastními požadavky a nároky společnosti.“

(Abels, 2006, s. 254)

Z výše uvedené definice vyplývá, jak je pro identitu důležitá životní historie. Práci s životním příběhem lze dohledat bílá místa (mezery) v minulosti člověka. Především děti, které nevyrostaly v biologické rodině, neznají kompletně svou minulost a mohou mít problém s hledáním vlastní identity. Vytvářením knihy života nebo jinou zvolenou metodou lze zaplnit místa a nahradit nepravdivé informace pravdivými. Práci s životním příběhem lze překonat zlomové události v minulosti a posílit vývoj identity (Schwabe, 2011).

Podle Ryana a Walkera (2006) vzniká identita v nitru jedince ve věku asi šesti měsíců, kdy poprvé dochází k oddělení vnitřního od vnějšího. Existují empirické důkazy o tom, že si děti pamatují události z útlého věku. A tato schopnost se výrazně zlepšuje v předškolním věku.

Na identitě dítěte musí rodiče pracovat, především pěstouni mají v tomto směru těžký úkol. Každý by měl znát pravdu o své minulosti. Náhradní rodiče by s dítětem měli mluvit o minulosti, otevřeně a citlivě. K poznání minulosti mohou dopomoci různé hračky z dětství, fotografie, dopisy, výkresy atd.

Nejdůležitějším obdobím pro rozvoj identity je období dospívání. Erik Erikson tuto fázi označuje jako období hledání a vytváření vlastní identity, kdy jedinec hledá vlastní

hodnoty a ztotožňuje se s nimi. (Vágnerová, 2004). Podobně to vidí Klimeš (2006), který označuje jako zlatý věk identity období pubescence a adolescence. Zjednodušeně by se období dospívání dalo označit jako hledání sebe sama.

Pokud je dítěti zatajován fakt, že nevyrostá ve své biologické rodině, můžou mu v budoucnosti způsobit rodiče velký šok, když zjistí, že tomu tak není. Najednou se změní jeho identita a bude obtížné vyrovnat se s tím.

Období dospívání bývá také jedno z nejobtížnějších období pro pěstounské rodiče. Často se mluví o tom, že za to, jak se dítě v tomto období chová, můžou geny. Podle Klimeše (2006) se genetické rozdíly zvětčují z nouze, lidé si tak vysvětlují problémy s dětmi v náhradní rodinné péči. Často však jde právě o to „hledání se“, tedy o hledání identity.

Náhradní rodiče si mohou stanovit pouze takové úkoly ve výchově, které mohou sami ovlivnit. A jedním z velkých úkolů pro náhradní rodiče, je pomoci dítěti vyrovnat se s minulostí. Dítě potřebuje co nejvíce informací (Frantíková, 2008). A jedním z těchto způsobů může být využití práce s životním příběhem, konkrétně mohou rodiče vytvořit s dítětem knihu života.

Kromě psychické identity, která je popsána výše, existuje sociální identita. Součástí sebepojetí je i pocit sounáležitosti s nějakou skupinou, nejde o pocit „já“, ale „my“. S působením ve skupině jsou spojovány role. „*Sociální identita zahrnuje sebevymezení tím, kam člověk patří, a jak je zde hodnocen a akceptován.*“ (Vágnerová, 2004, s. 255)

Marshall et al. (2003, In Klimeš, 2006) vypracoval test „Víte?“. Tímto testem zkoumal fungování rodinných neformálních rozhovorů. Tento test lze najít v Příloze 2.

2 Práce s životním příběhem

Práce s životním příběhem je pokus o poznání minulosti u dětí, které jsou odděleny od své původní rodiny (Ryan, Walker, 2007).

Práce s životním příběhem je konstrukcí či rekonstrukcí osobního životního příběhu a obsahuje individuální vnitřní procesy (kognitivní, emocionální a biologické) stejně jako vztahy a hodnoty v rámci rodiny, komunity a kultury, ve které dítě vyrůstá. (Cook-Cottone, Beck, 2007).

Práce s životním příběhem je metoda používaná k zaznamenávání detailů osobní historie dítěte nebo mladého člověka osobou, které důvěřuje. (Government of South Australia, b.r.)

Práce s životním příběhem je důležitá pro všechny děti a mladé dospělé, kteří nevyrostají v péči biologických rodičů. Dítě nemůže vztahovat události, které prožívá, k tomu, co prožilo v minulosti. Tento fakt může ovlivnit jeho vývoj.

Hlavním cílem práce s životním příběhem je pomoci mladému dospělému nebo dítěti získat přesné informace o jeho minulosti. Pocit prázdnoty je možné vyplnit informacemi z minulosti.

2.1 Historie práce s životním příběhem

První koncept práce s životním příběhem u dětí vytvořila Mary B. Hornová v 60. letech 20. století. (Aust, P.H., 1981). V roce 1972 napsal a ilustroval sociální pracovník a psychoterapeut Dennis Eikenberry knihu pro jednu dívku o jejím životě, se snahou podpořit její pozitivní vývoj. Od 80. let se metoda práce s životním příběhem dále rozvíjela v USA, Velké Británii a Nizozemsku.

Ve Velké Británii se práce s životním příběhem objevuje v době, kdy sociální práce byla silně ovlivněna psychodynamickou teorií a kdy se vztah s klientem stal středem zájmu práce (Baynes, 2008). V roce 1985 vydává Tony Ryan a Rodger Walker zásadní dílo s názvem Making Life Story Books (Vytváření knih života). Poté přišla éra, kdy se kladl důraz především na řízení péče a delegaci práce na nekvalifikované kolegy. Práce s životním příběhem se stala okrajovou, a často byla delegována na sociální pracovníky, kteří nikdy nepracovali s rodinou. U práce s životním příběhem je těžké přinést měřitelné výsledky, které by mohly být vyhodnocovány (Baynes, 2008).

V Anglii a Walesu je od počátku 90. let 20. století uzákoněna práce s životním příběhem v oblasti osvojení. Tam je považována práce s životním příběhem za důležitý nástroj a zajišťuje dítěti spolupodílení se na rozhodnutích, která se ho týkají.

V posledních několika letech byla vydána řada nových publikací.

Resources for children include My Life Story, interaktivní CD Rom (Betts and Ahmad, 2003), pracovní sešit My Life and Me (Camis, 2001), brožura Life Story Work: What it is and what it means (Shah and Argent, 2006). V roce 2007 vyšla revidovaná publikace Ryana and Walkera a více se zaměřili na potřeby minorit.

Do Německa se práce s knihou života rozšířila pomocí psychologů Irmely Wiemann a pedagožky Birgit Lattschar (Morgenstern, 2011).

Polly Baynes (2008) tvrdí, že práci s životním příběhem nejvíce škodí to, že se nedá měřit. Krásná kniha života nemusí mít pro dítě velký význam, naopak hromada chaotických

výkresů může mít pro dítě hluboký význam. Práce s životním příběhem by neměla představovat v práci sociálních pracovníků pouze políčko k odškrtnutí.

U práce s životním příběhem je naléhavá potřeba rozsáhlých studií o zkušenosti dětí, biologických rodičů a osvojitelů. Navíc, ambivalentní status práce, protože se nejedná ani o terapii, ani sociální práci, má za následek absenci předpisů o tom, kdo by měl danou práci vykonávat.

2.2 *Kniha života jako metoda práce s životním příběhem*

Vytváření knihy života je jednou z metod práce s životním příběhem. Práci s knihou života můžou být odkryty určité mezery (bílá místa) v minulosti dítěte. Jedním z cílů práce s životním příběhem je tyto mezery zaplnit. Nemusí se to týkat pouze mezer, ale také zkrácených informací z minulosti. Důležité je, aby si dítě utvořilo pravdivý obraz o své minulosti.

Kniha života se využívá při přechodu dítěte z ústavního zařízení do rodiny, popř. z rodiny do rodiny. Návrh na vytváření knihy života právě u dané osoby může být vznesen na případové konferenci. Pokud se má jednat o přechodu dítěte k pěstounům u případové konference by měli být přítomni zákonný zástupce, klíčový sociální pracovník, pracovníci různých zainteresovaných organizací a pracovníci organizací, jejichž služby by mohly být v budoucnu využity (MPSV, 2011).

U malých dětí mohou vést knihu života pěstouni nebo vychovatelé. Důležité je, aby dítě vědělo, co se v jeho minulosti stalo, u koho vyrůstalo atd. Vedení knihy života u mladšího dítěte je popisováno např. v knize Rozbitá od Cathy Glass (2011). Pěstounka pracuje s dítětem na knize života a při odchodu z rodiny si ji dítě odnáší s sebou.

Habermas a Bluck (2000) vypracovali detailní teoretickou studii o vývoji potřebných kognitivních schopností a motivace k vytvoření souvislého životního příběhu. Podle teoretických tvrzení se schopnost chápat svůj životní příběh vyvíjí v průběhu dětství a v adolescenci. Z toho vyplývá, že pracovat s životním příběhem je dobré po 15. roce života. Ale samozřejmě do té doby je také možné za pomoci např. sociálního pracovníka nebo pěstouna pracovat s životním příběhem.

2.2.1 *Začátek práce s knihou života*

První setkání s dítětem nebo mladým dospělým je velmi důležité. Ten, kdo s ním chce pracovat na knize života, musí dát jasně najevo zájem o dítě. Při prvním setkání by dospělý měl vysvětlit dítěti, co to vlastně kniha života je a proč je dobré ji vytvářet.

S vytvářením knihy života pomáhá dítěti sociální pracovník nebo pěstoun, adoptivní rodič nebo vychovatel/ka v dětském domově. Podle Ryana a Walkera (2006) může být tou správnou osobou pro práci s životním příběhem formou vytváření knihy života každý dospělý, který chce pracovat s dítětem, věnuje mu svůj čas a dodrží to, že neukončí práci, dokud nebude hotová. Velmi podstatné je dokončení práce na knize života.

Při prvním setkání by dospělý měl kromě vysvětlení toho, co je kniha života, vysvětlit dítěti také jeho práva, tedy určitá etická pravidla. Každý kdo by měl pracovat se svým životním příběhem, musí vědět, že může kdykoliv spolupráci ukončit. Dalším pravidlem je právo říct stop. Pokud mu při rozhovoru dané téma nebude příjemné a nebude o něm chtít mluvit, může kdykoliv říct, že o tom nechce mluvit. Mezi etické zásady patří také diskrétnost. Pracovník by se měl v počátcích spolupráce s dítětem domluvit, jestli budou o jejich setkáních někomu vyprávět, nebo to zůstane jen mezi nimi. U práce s knihou života se může stát, že se po otevření nějakého tématu, může dítě chovat neobvykle nebo může dojít k regresi. Z tohoto důvodu by měla být na začátku práce být domluveno, že dospělý může sdělovat pěstounům, adoptivním rodičům nebo vychovatelům, co se zhruba na setkání stalo. Ale rozhodně nezabíhat do detailů. Pečovatelé by měli vědět, co se s dítětem děje a proč tomu tak je.

Děti v dětských domovech nebo v pěstounské rodině mají často zkušenost s tím, že dospělí nedodržují to, co slíbili. Pokud chce ten, kdo má zájem s dítětem pracovat, získat důvěru, měl by se s dítětem domluvit vždy na přesném čase a dni a dodržet to.

Před prvním setkáním by sociální pracovník měl prostudovat spis dítěte. Zjistit si, co se může ve vyprávění o minulosti objevit a být na to připravený. Tímto způsobem lze také získat kontakty na osoby z minulosti. Tyto osoby je někdy dobré kontaktovat. Mají např. fotografie a jiné dokumenty, které by se mohly hodit při tvorbě knihy života. Dospělý by neměl rozhodně nic dělat za zády dítěte. Pokud by tedy chtěl kontaktovat někoho z minulosti, musí to dítě vědět a souhlasit s tím. Ideálně dospělý sepiše dopis pro vybranou osobu, poté ho dá přečíst dítěti a nakonec ho společně odešlou.

Na prvním setkání by mělo dojít k dohodě, jak často se bude dospělý s dítětem vídat a jak dlouho budou jejich setkání trvat. Ryan a Walker (2006) zjistili, že hodina je zřejmě maximální doba, po kterou je dítě schopné se soustředit. Setkání by tedy neměla trvat déle. Prvních zhruba deset setkání by se mělo uskutečnit každý týden nebo jednou za dva týdny.

2.2.2 Kapitoly knihy života

Kniha života by měla obsahovat informace o jejím tvůrci, o jeho rodině a dalších blízkých lidech. Konkrétně by měla obsahovat fotografie, graf života, rodokmen, dopisy, ekomapu atd. Následující kapitoly nejsou nic daného. Každý mladý dospělý nebo dítě je individualita a podle toho by se měla vytvářet i kniha života.

Moje rodina

Do kapitoly týkající se rodiny lze zařadit fotografie členů rodiny. Fotografie lze získat od různých příbuzných nebo známých rodiny. Návrh dopisu pro různé instituce nebo příbuzné je uveden v kapitole 3. 4. 1. Pokud se nepodaří u některých členů získat fotografie, tvůrce knihy života může svou rodinu nakreslit. Ke každému by mělo být uvedeno, o koho se jedná, jaký má mladý dospělý k němu vztah, atd.

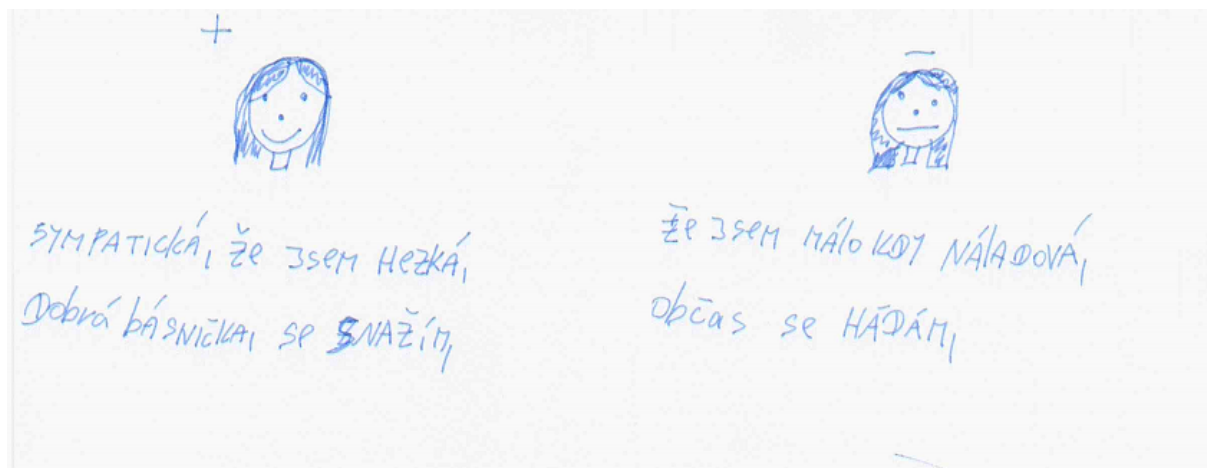
U dětí v pěstounské péči je to o něco složitější. Někdo může mít dokonce troje rodiče. Pěstouny, biologické rodiče a právem uznané rodiče.

Obr. 1 Lidé kolem mě [Zdroj: Kresba jednoho z participantů]

Já

Každá kniha by měla mít kapitolu nebo stránky o jejím tvůrci. O tom hlavně celá kniha života je. Může obsahovat stránky s dobrými a špatnými vlastnostmi, co má dotyčný rád a co naopak ne. V knize života lze najít fotografie tvůrce. Příběh o narození, něco o městě, zemi, kde se narodil. Svou historii lze rok po roce popsat pomocí grafu života (viz Příloha 3).

Obr. 2 Já [Zdroj: Kresba jednoho z participantů]

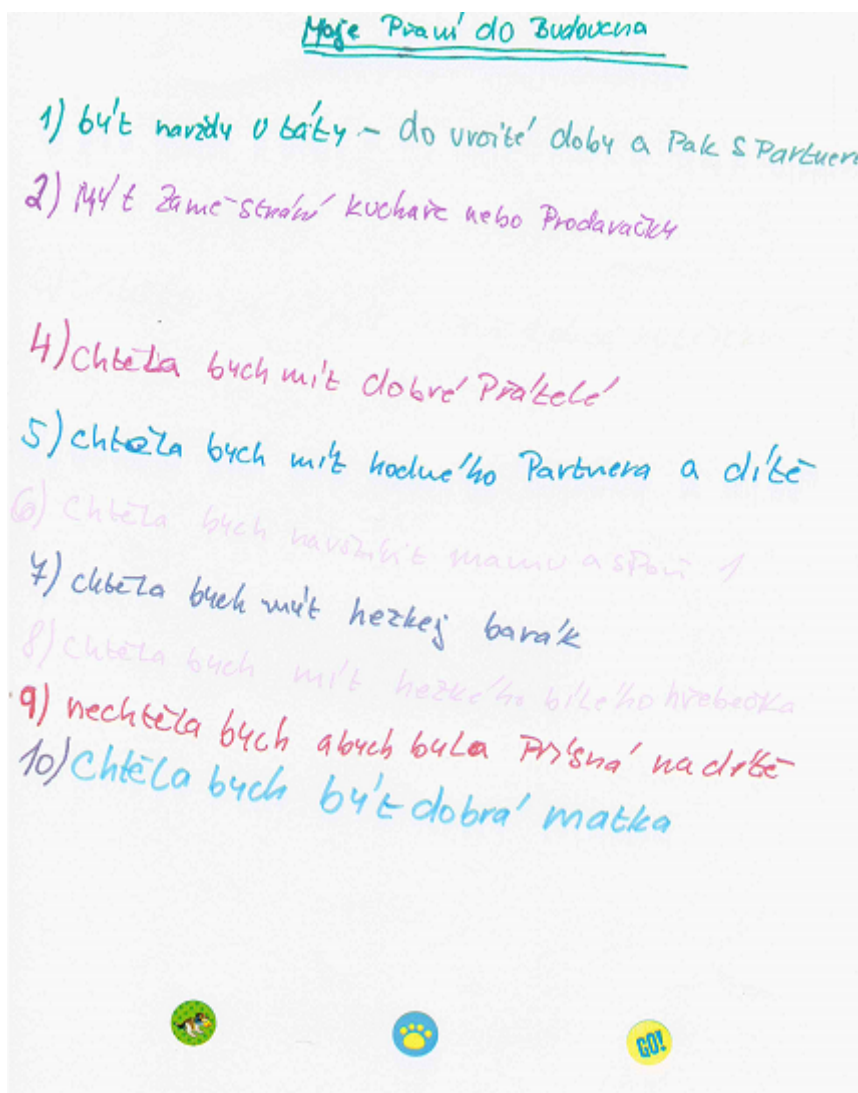
Místa

Místa, kde dítě žilo nebo které navštívilo, by měla být zaznamenána v knize života. V rámci práce s knihou života, lze tato místa navštívit. Na dospělém je, aby pečlivě zvážil, jaká místa to budou. Nejdůležitější je bezpečnost dítěte. Proto musí být výlet do minulosti dopředu naplánován. Fotografie, které jsou pořízeny na místě, kde dítě dříve žilo, nebo které dříve navštěvovalo, se přidají do knihy života. Děti jsou často na těchto místech vřele přijaty, pokud se jedná např. o základní školu, ústav, kde dříve žily.

Budoucnost

Knihy života neobsahují pouze události z minulosti. Při práci s životním příběhem by mělo docházet k tzv. „přemostění“ mezi minulostí, přítomností a budoucností.

„Mladí lidé by měli být podporováni v rozvíjení pozitivního přístupu k budoucnosti.“ (Morgenstern, 2011, s. 32) Každý mladý dospělý by měl mít své sny, přání a plány do budoucna.

Obr. 3 Moje budoucnost [Zdroj: Kresba jednoho z participantů]

2.2.3 Ukončení práce

Ukončení práce s životním příběhem musí být správně načasované. K ukončení by mělo dojít tehdy, kdy si ti, co na knize života pracují, shodnou, že probrali vše, co chtěli. Nelze určit, jestli to bude po desátém nebo třicátém setkání. U každého dítěte je průběh vytváření knihy života individuální. „Mělo by vám být divné, když je výsledkem práce na knize života jen něco málo víc než album fotografií nebo když práci ukončíte po třech čtyřech sezeních.“ (Ryan, Walker, 2006). Určitě je dobré dítě na blížící se konec připravovat. Práce na životním příběhu může být dobře využita při opuštění ústavu nebo současné rodiny. Děti často v takových situacích mají fantazijní představy o tom, jak byla jejich minulost ideální, přirozeně se jim nechce opustit prostředí, v kterém doposud žily (Ryan, Walker, 2006).

Po ukončení práce s knihou života, kniha a další materiály zůstávají dítěti.

2.3 Jiné metody práce s životním příběhem

Mezi metody práce s životním příběhem lze zařadit práci s fotografiemi, CD-ROM a další.

CD-ROM

Většina dětí miluje práci s počítačem. Využití CD –ROMu pro ně může být atraktivnější v rámci práce s životním příběhem než využití knihy.

CD-ROM s názvem My Life Story (Můj životní příběh) vydala British Association for Adoption a jeho autory jsou Bridget Betts a Afshan Ahmad. K práci s životním příběhem je přístupováno interaktivním způsobem. CD-ROM je rozdělen do sedmi kapitol: fakta a čísla, lidé a místa, minulost a současnost, co mám rád a co nemám rád, naděje a obavy, přání a sny a poslední kapitolou jsou kontakty. Hlavní menu je vyobrazeno jako ostrov pokladů. Cílem je na tomto ostrově vykopat poklad. My Life Story je určen pro děti ve věkovém rozmezí 8-16 let.

Internet

Pomocí internetu lze vytvořit blog. Blog je v podstatě takový moderní deník. V rámci sociální sítě Facebook je automaticky generován timeline. Timeline je časová přímka, kterou tvoří různá data vložená v průběhu času na facebookový profil.

Fotoprojekt

Práce s životním příběhem by bez fotografií ani snad nemohla být. Vytvořit dnes fotografii není problém. Fotí se na digitální fotoaparáty nebo na mobilní telefony. Fotografie mohou být poté zpracovány v papírové podobě formou nějaké koláže nebo v elektronické podobě. Pro prezentaci svého života lze využít Microsoft Powerpoint, ke které může být nahrán hlas dítěte nebo jeho oblíbená hudba. Hoffman (2011) popisuje příklad práce s fotografiemi ve fotoprojektu v ženské věznici, kdy byl s ženami nafocen jejich životní příběh.

2.4 Role sociálního pracovníka

Při popisování práce s životním příběhem vyvstává otázka, kdo by měl na rekonstrukci životního příběhu s dítětem nebo mladým dospělým pracovat.

Nikde není stanoveno, kdo by to měl být. Obecně by se mělo jednat o člověka, který by naslouchal, věnoval svůj čas a byl by angažovaný. James (2007) uvádí, že neexistuje žádný požadavek na odbornou kvalifikaci navzdory silné a emotivní povaze práce.

U dětí, které vyrůstaly mimo svou rodinu, se často stává, že se během práce na životním příběhu objeví nějaká nepříjemná zkušenost z minulosti. Ryan a Walker (2006, s. 10) k tomu píší: „*Jedinou škodu můžete způsobit tím, že dítě opustíte dříve, než tento závazek (pracovat s dítětem na životním příběhu) naplníte.*“

Na prvním místě by měl být člověk, o jehož životním příběhu se mluví. Práce s životním příběhem by měla probíhat v jeho tempu. Výtvar, který z této práce vznikne, ať už je to kniha života nebo cokoliv jiného, by měl mít mladý dospělý s sebou při přechodu do jiné rodiny.

Základní zásady podle Ryana a Walkera (2007):

- Zachovávejte diskrétnost.
- Neodrazujte dítě od hovoru o tématech, která jsou pro vás nepříjemná.
- Nevkládejte slova dítěti do úst.
- Jakmile začnete s dítětem pracovat, musíte to dokončit.
- Nikdy nepoužívejte práci na životním příběhu jako odměnu nebo trest.
- Zvolte pracovní tempo podle dítěte
- Buďte důslední, to co slíbíte, dodržte.

„*Buďte upřímní, ale ne tvrdí.*“ (Ryan, Walker, 2006, s. 19). Určitě by se nemělo dítěti lhát. Pokud mluví o svých rodičích ošklivě, je dobré najít nějaká pozitiva. Dítě by se mělo naučit pohlížet na minulost realisticky.

Sociální pracovník by při práci s životním příběhem měl mít supervizora. Pokud nastanou nějaké problémy, které by potřeboval s někým konzultovat.

3 Práce s životním příběhem s mladými dospělými vystavenými nepříznivému působení rodiny

Tato kapitola je zaměřena na mladé dospělé, tedy na osoby ve věku 15-18 let, které žijí v přechodné náhradní péči (dětském domově nebo byly svěřeny do pěstounské péče).

3.1 Potřeby dětí

3.1.1 Potřeby podle Abrahama Maslowa

Abraham Maslow v roce 1954 uvedl hierarchii lidských potřeb ve své knize „*Motivace a osobnost*“.

První musí být uspokojeny fyziologické potřeby. Mezi tyto potřeby patří potřeba příjmu potravy, tekutin, potřeba dýchat, spánku, atd.

Další potřebou na žebříčku je potřeba bezpečí. Bezpečí je opakem strachu a úzkosti.

Následujícími potřebami jsou potřeba náležitosti a lásky (sounáležitosti).

Potřeba úcty. Jedná se o snahu člověka dosáhnout ocenění za to, co dělá. Tato potřeba je poslední deficitní potřebou. Potřeby postaveny nad tyto označuje Maslow jako potřeby bytí.

Potřeba sebeaktualizace se řadí nad úroveň ostatních potřeb „...*sebeaktualizace je probíhající proces, člověk není nikdy plně sebeaktualizován, ale stále o to usiluje.*“ (Drapela, 1997, s. 140). S potřebou sebeaktualizace souvisí potřeby vědění, estetické potřeby a další. (Plháková, 2005).

Hierarchie potřeb podle Maslowa není však něco naprosto platného pro každou lidskou bytost. „*Nejspornější je Maslowův předpoklad, že úsilí o seberealizaci vzniká teprve tehdy, má-li jedinec uspokojeny nedostatkové potřeby.*“ (Plháková, 2005, s. 370)

Důkazem toho mohou být především umělci. Někteří i v minulosti pracovali na svých dílech, aniž by měli uspokojeny základní potřeby.

Maslowova hierarchie potřeb není jedinou. Seznam potřeb vytvořili také Alberto Pessa a jeho manželka Diane Boyden-Pessa. Jako hlavní potřeby vidí potřebu místa, potřebu sycení, potřebu podpory, potřebu ochrany a potřebu mezí (Pessa, 2009). Dalším, kdo se zabýval lidskými potřebami, byl Henry Murray. Ten dělí potřeby do dvou skupin, podobně jako Maslow. Konkrétně se jedná o viscerogenní (primární) a psychogenní (sekundární). (Plháková, 2005)

Zajisté existují i další žebříčky potřeb od jiných autorů, ale cílem této práce není vyjmenovat všechny hierarchie potřeb, které existují.

3.1.2 Psychické potřeby dětí podle Langmeiera a Matějčka

Po základní hierarchii potřeb podle Maslowa je uveden žebříček potřeb podle Langmeiera a Matějčka, protože je zaměřen na potřeby dětí. Konkrétně to jsou následující potřeby (Langmeier, Matějček, 1974):

Potřeba stimulace, tj. náležitého přívodu podnětů co do množství, kvality a proměnlivosti. Uspokojení této potřeby vede organismus k aktivitě.

Potřeba smysluplného světa. Mají-li se z jednotlivých podnětů stát poznatky a zkušenosti, musí být v těchto podnětech nějaký řád, smysl. Uspokojení této potřeby umožňuje dítěti učit se, nabývat zkušenosti, přizpůsobit se životním podmínkám, osvojovat si účelně pracovní postupy i strategie společenského chování atd.

Potřeba životní jistoty. Uspokojení této potřeby zbavuje člověka; úzkosti, dodává mu pocit bezpečí a umožňuje mu cílevědomou aktivitu poznávací, pracovní, společenskou. Je naplňována především v mezilidských citových vztazích.

Potřeba pozitivní identity, vlastního já, znamená pozitivní přijetí sama sebe a své společenské hodnoty. Opakem identity je anonymita. Patříčná sebeúcta i patřičné sebevědomí jsou podmínkou uspokojivého zařazení ve společnosti.

Potřeba otevřené budoucnosti, naděje a životní perspektivy. Umožňuje uspokojivé prožívání osobního běhu života. Ztráta životní perspektivy (uzavřená budoucnost) vede k zoufalství.

„Studie psychické deprivace, tj. psychického stavu, který je výsledkem dlouhodobého neuspokojování uvedených základních psychických potřeb, vedly konečně k poznání, že uvedené potřeby nejsou omezeny pouze na dětský věk, ale že působí prakticky v celém našem životě až do stáří.“ (Matějček., 1999, s. 56)

Z uvedených potřeb je pro účel této práce velmi důležitá potřeba identity. Pro dítě je podstatné znát pravdu o své minulosti. Proto by rodiče, kteří si vezmou do pěstounské péče dítě, by s ním měli již od chvíle, kdy tomu může rozumět, mluvit o tom, že se narodilo jiným rodičům a nebránit se kontaktu s biologickými rodiči.

3.1.3 Odloučení dítěte od matky podle Johna Bowlbyho

„Nic nezpůsobí tolik vzruchů v mozku malého dítěte, jako separace od matky.“ (Heinrich, 2008, s. 18)

John Bowlby se zabýval attachmentem (připoutáváním se) dítěte k dospělému a naopak. Jeho teorii pomoci svých výzkumů potvrdila Mary Ainsworthová, která byla spolupracovnicí Bowlbyho. *„Během čtyřicátých a padesátých let 20. století formuloval průkopnickou teorii attachmentu, jež popsala význam milující mateřské postavy a bezpečné citové základny rodičů pro dítě jako nezbytnou složku naplnění genetických potřeb.“* (Vrtbovská, 2010, s. 16)

Bowlby dospěl ve své teorii k tomu, že každé dítě potřebuje citovou vazbu s dospělou pečující osobou. Pokud dítě vyrůstá v dětském centru nebo kdekoliv jinde, kde je odděleno od pečující osoby, neuspokojuje se jeho potřeba. Toto odloučení poznamená i vztahy k ostatním lidem (Vrtbovská, 2010).

Podle Eriksona se v průběhu prvního roku života vytváří důvěra k rodiči nebo pečující osobě. Získávání důvěry označil Erikson jako kruh. Nejprve se objevuje potřeba dítěte. Dítě má potřebu a chce ji uspokojit, musí tedy vydat určitý signál k tomu, aby rodič nebo pečující

osoba pochopili, co dítě potřebuje. Po zpozorování signálu je uspokojena potřeba dítěte. Pokud to takto cyklicky funguje, dítě získává důvěru k tomu, kdo o něj pečuje. Poruchy vazby se formují neuspokojováním potřeb dítěte. (Vrtbovská, 2010).

Typy attachmentu

Jistá vazba je prvním typem vazby mezi rodičem a dítětem. V takovém vztahu matka dobře reaguje na potřeby dítěte. Dítě se cítí bezpečně a je si jisté, že je pro něj matka k dispozici.

Dalším typem je rozporuplná vazba. Rodič v tomto případě někdy reaguje na potřeby dítěte a někdy nereaguje. Dítě reaguje zuřivě, hněvem, je úzkostné. Tyto děti stojí neustále o pozornost.

Dezorganizovaný typ je nejhorším způsobem vazby mezi rodičem a dítětem. Dítě při přítomnosti rodiče necítí klid, spíše úzkost. Rodič hrubě a špatně pečuje o dítě a má sklony k přehnaným reakcím. Ve skupině zanedbávaných, týraných a zneužívaných dětí se najde zhruba 80% dětí s dezorganizovaným attachmentem. (Vrtbovská, 2010)

Bowlby (2010) píše, že vazebné chování nekončí dětstvím, ale zůstává člověku až do smrti. Osoby, které nezažily v raném dětství správné navázání s pečující osobou, mohou tuto nesprávnou vazbu přenášet i na své děti. Proto je důležité s těmito lidmi pracovat, aby se nesprávné vazebné chování neopakovalo.

3.2 Práva dětí podle mezinárodních úmluv

Podle Tomeše (2011) v evropských státech existují dvě různá pojetí. Tradiční pojetí se přiklání k umístování dětí z nefungujících rodin do ústavů. Moderní pojetí naopak preferuje sanaci rodiny a pobyt dítěte v rodině namísto ústavu. Česká republika se postupně přibližuje k modernímu pojetí novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí z roku 2012 a dalšími kroky.

Nejvýznamnějším mezinárodním dokumentem, který se týká se práv dětí, je Úmluva o právech dítěte z roku 1989. Úmluva o právech dítěte není prvním dokumentem, který by upravoval práva dětí. Tato úmluva následovala až po právně nezávazné Deklaraci o právech dítěte (1924) a Chartě práv dítěte (1959). Kromě OSN přijala Haagská konference práva soukromého úmluvy týkající se hlavně vyživovací povinnosti a Rada Evropy přijala v roce 1996 Evropskou úmluvu o výkonu ochrany práva dítěte. (Tomeš, 2011)

3.2.1 Úmluva o právech dítěte (1989)

Pro tuto diplomovou práci je důležitý článek č. 7. V tomto článku je uvedeno, že: *„Každé dítě je registrováno ihned po narození a má od narození právo na jméno, právo na státní příslušnost, a pokud to je možné, právo znát své rodiče a právo na jejich péči.“*

(Úmluva o právech dítěte, 1989)

Děti, které jsou v ústavní výchově od raného věku, mají právo na to, poznat své rodiče. Pěstouni nebo adoptivní rodiče, kteří se snaží zatajit, kdo jsou jeho skuteční rodiče, tak porušují toto právo dítěte. Matějček (1999) píše o principu pravdy ve výchově. Podle něj osoby, které pečují o dítě a nesdělují mu pravdu, si připravují jen nové problémy. Důležité je si uvědomit, že taková lež dítěti nepomůže a časem zjistí pravdu a bude to pro něj o to bolestnější.

Přání setkat se s biologickými rodiči nebo se s nimi vídat častěji může vzejít z práce s životním příběhem. Stejně to platí i u dětí v pěstounské péči. Pokud mají touhu stýkat se se svými rodiči, neměli by jim v tom pěstouni bránit.

Sedmý článek Úmluvy o právech dítěte Česká republika několikrát porušila, např. u rodiny Wallových. Kdy mimo jiné pracovníci v dětském domově nedoporučili rodičům navštěvovat své děti.

Článek č. 12 Úmluvy o právech dítěte obsahuje: *„Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni...“*

S dětmi by se určitě mělo mluvit. V rámci práce s životním příběhem je možné se dozvědět o přáních, touhách, ale i obavách, které dítě má nebo v minulosti mělo. Česká republika porušila také tento článek v případě rodiny Wallových. S dětmi nikdo během celého procesu nemluvil. Sociální pracovnice zaznamenala do spisu, že děti jsou v dětském domově spokojeny. Ovšem záznam o tom, že by někdo vedl s dětmi rozhovor, již chybí.

V Úmluvě o právech dítěte jsou všechny články důležité. Pro účel této práce byly vybrány pouze některé.

3.2.2 The Welfare Checklist

The Welfare Checklist není mezinárodním dokumentem. The Welfare Checklist je využíván soudy ve Velké Británii při rozhodování o dítěti. Tento dokument by se mohl stát

vzorem pro Českou republiku. Vychází z Úmluvy o právech dítěte (1989) a zaměřuje se na blaho dítěte podle sedmi kritérií.

Prvním kritériem jsou přání a pocity dítěte. Soud bere v úvahu, zda pocity a přání jsou opravdu dítěte, zda na něj nepůsobí jiné faktory, které by ovlivnily jeho rozhodování.

Dalším bodem jsou fyzické, emocionální a vzdělávací potřeby dítěte. U soudu se zvažuje, kdo by nejlépe vyhověl potřebám dítěte. Ve většině případů se snaží, aby dítě zůstalo v péči biologických rodičů.

Kromě toho se soud zabývá pravděpodobným dopadem rozsudku na dítě. Snaha vydat rozhodnutí, které bude mít co nejmenší dopad na život dítěte.

Čtvrtým kritériem je věk, pohlaví, původ dítěte a další charakteristiky, které jsou relevantní pro rozhodnutí soudu. Soud řeší otázky kultury, náboženství atd.

Soud se zaměřuje na jakékoliv utrpení dítěte, které prodělalo nebo by mohlo prodělat. Zkoumá se, zda dítě v minulosti neprodělalo nějakou újmu. Snaží se zabránit budoucímu poškození vývoje nebo zdraví dítěte.

Šestým kritériem je schopnost rodičů (nebo jakékoliv osoby, kterou shledá soud relevantní) uspokojovat potřeby dítěte. Soud se zabývá životním stylem rodičů a jeho možným dopadem na potřeby dítěte.

Posledním kritériem jsou pravomoci soudu v daném řízení. (In Brief, [b.r.]

3.3 Práva dětí v České republice

Náhradní rodinné prostředí pro dítě, které nemůže žít se svými biologickými rodiči, zabezpečuje v České republice sociálně-právní ochrana dětí. Tu upravuje zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí. Práva dětí upravuje i Listina základních práv a svobod z roku 1993 a zákon o rodině (č. 94/1963 Sb.).

3.3.1 Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

"Sociálně-právní ochrana dětí se zaměřuje zejména na děti:

- *jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti;*
- *které vedou zahálčivý nebo nemravný život;*
- *které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;*

- *na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu.*“ (Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, 1999)

Zákon upravuje preventivní a poradenskou činnost, osvojení a pěstounskou péči, ústavní a ochrannou výchovu, sociálně-právní ochranu ve vztahu k cizinci, popisuje zařízení sociálně-právní ochrany

Od 1. 1. 2013 nabyla účinnosti novela zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která přináší výrazné změny. Jedním z cílů je rozvoj náhradní rodinné péče. S tím samozřejmě dojde i k rozvoji pěstounské péče na přechodnou dobu, která může trvat maximálně jeden rok. V tomto případě by bylo také dobré, kdyby si při odchodu z rodiny dítě odnášelo knihu vzpomínek. Nebo alespoň nějaké fotografie, na kterých je jak dítě samo, tak s pěstouny. Pěstouni mohou také dítěti napsat dopis.

3.4 Práce s životním příběhem s mladým dospělým vystaveným nepříznivému působení rodiny

Mladý dospělý vystavený nepříznivému působení rodiny je osoba mezi 15 a 18 lety, která je svěřena do pěstounské nebo ústavní péče.

Mnoho mladých lidí si klade otázky typu: Proč jsem nemohl/a zůstat se svou rodinou? Můžu za to já nebo mám špatné rodiče? Proč mě nechtěli? V těchto případech může práce s životním příběhem být velmi užitečná. Podle psychologičky Wiemann (2011) práce s životním příběhem nabízí možnost pochopit rodinnou situaci, důvody separace od rodiny a tuto skutečnost přijmout. Důležité je pomoci dítěti pochopit, že ono není příčinou oddělení od rodiny.

Mezi specifická životní témata u mladých dospělých v pěstounské péči patří ztráta rodiny a u dětí v pěstounské péči vazba na novou rodinu. Irmela Wiemann (2011) porovnává ztrátu rodiče smrtí a ztrátu rodiče odloučením od něj. Popisuje, že děti, kterým umřel některý z rodičů, ho mají stále ve svých vzpomínkách. Mluví se o něm, ukazují se v rodinném kruhu jeho fotografie. Zatímco při odebrání dítěte z rodiny je to jiné. Dítě ví, že někde je jeho rodič, ale nemohl nebo nechtěl s ním žít. Proto by se neměl přerušovat kontakt mezi biologickým rodičem a dítětem, pokud to jde. Často právě v období dospívání se člověk snaží zjistit, kdo jsou jeho rodiče a mělo by mu to být umožněno.

Není výjimkou, že se mladí dospělí v pěstounské péči negativně identifikují s biologickými rodiči. Tento fakt se také dá změnit pomocí práce s životním příběhem. Důležité je hledat silné stránky dítěte a ty vyzdvihovat.

S životním příběhem lze pracovat i se skupinami. Každý mladý dospělý nebo dítě by měl mít vlastní výstup z této práce. Ať už je to kniha života nebo cokoliv jiného. Podle Ryana a Walkera (2007) lze tohoto typu práce využít, pokud je v rodině umístěno více sourozenců. Nejstarší sourozenec může být rodinným expertem na minulost a může ostatním sourozencům pomoci vyjasnit některé situace z minulosti. V knize „Projekt Lebensbuch“ od Isabel Morgenstern (2011) je dokonce popisována práce s biografií u mladistvých jako školní projekt.

3.4.1 Specifika práce u mladých dospělých v ústavní péči

Mladí dospělí v ústavní péči mají jednu velkou nevýhodu oproti mladým dospělým v pěstounské péči, nemají náhradní rodiče. V dětských domovech sice je někdo, kdo se nazývá klíčovým pracovníkem. Ale tento člověk je pro více dětí klíčovým pracovníkem. Je tam tedy jiný vztah než mezi dítětem a pěstounem.

Při práci s životním příběhem lze kontaktovat různé osoby z minulosti. Mladí dospělí, kteří vyrůstají od narození mimo rodinu, prošli různými ústavami. Proto je dobré kontaktovat vychovatele, na které si mladý dospělý vzpomene, klidně i uklízečky nebo kuchaře, kuchařky a poprosit je o nějaký materiál z minulosti. U větších sourozeneckých skupin je možné spojit se se sourozenci, kteří žijí mimo dětský domov. Napsat dopis do základní školy, kam mladý dospělý docházel, než odešel od rodiny. Nyní je uveden příklad takového dopisu:

Vážená paní Croft,

před nedávnem jsem začal navštěvovat Davida, abych mu pomohl vytvořit knihu o tom, jak vypadal jeho život před tím, než přišel do dětského domova v Eastfieldu. Pro tuto knihu se mi již podařilo získat několik fotografií, ale nemám žádné snímky z doby, kdy byl velmi malý, ani fotografii Vaši.

Jsem si vědom toho, že fotografie jsou velmi cenné, ale dnes není problém vytvořit jejich kopie. Pokud nějaké fotografie máte, budu vděčný, když mi je zapůjčíte. Jakmile budu mít jejich kopie, pošlu Vám je zpět.

Těším se na Vaši odpověď a případné setkání, na kterém bych Vám mohl říct o Davidově knize více.

S úctou

(Ryan, Walker, 2007, s. 14)

3.4.2 Specifika práce u mladých dospělých v pěstounské péči

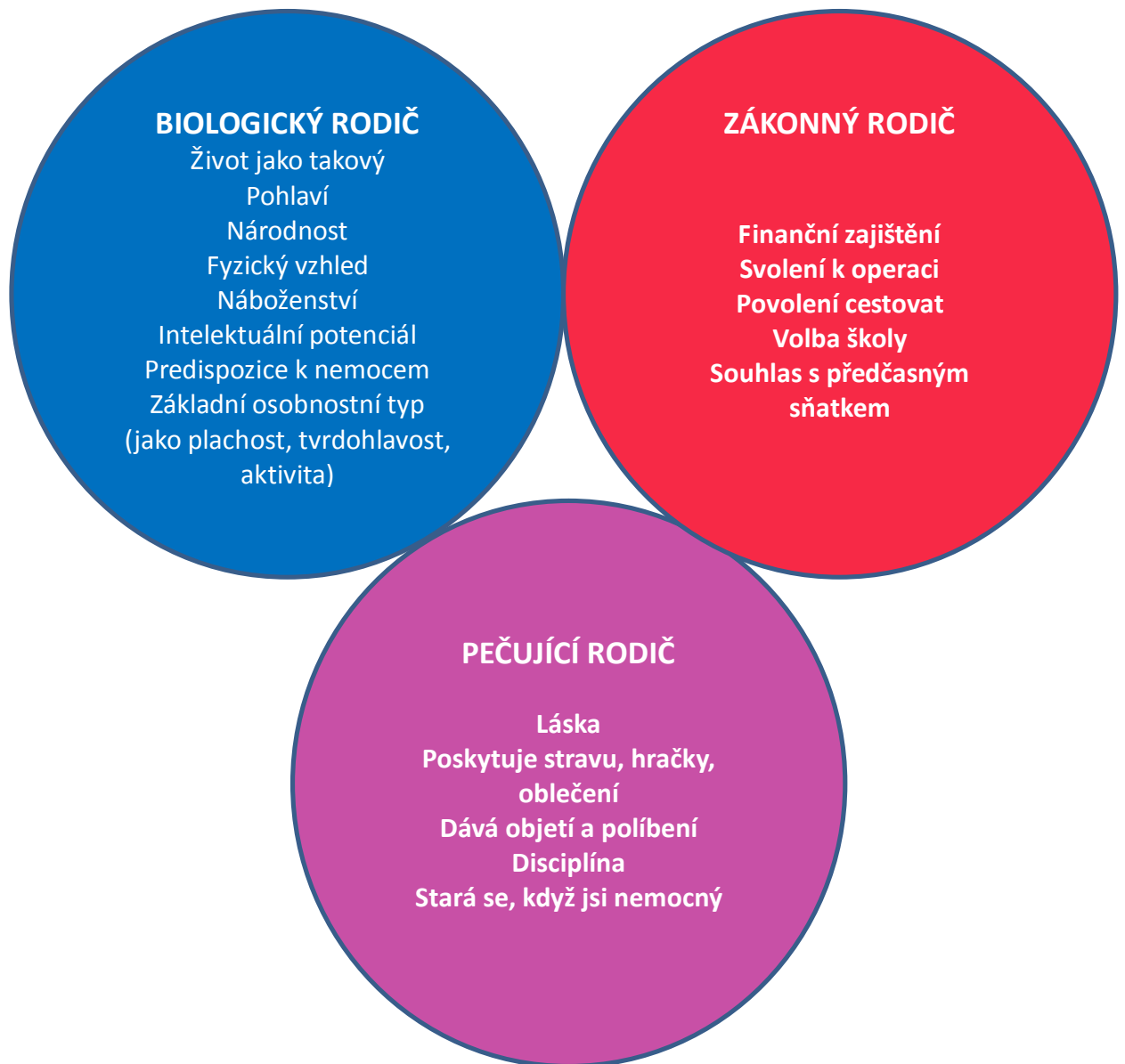
U mladých dospělých v pěstounské péči může být pochopení minulosti a přítomnosti ještě složitější než u mladých dospělých v ústavní péči. Příkladem může být Jan, s kterým bylo pracováno v rámci výzkumu na knize života (výsledky práce s Janem nebyly nakonec využity). Jan se narodil mentálně nemocné matce. Ve čtyřech letech si ho do péče vzala pěstounka. Zhruba po osmi letech si pěstounka vzala do péče dalšího chlapce. Jan je v kontaktu s biologickou matkou. Takže Jan má dvě matky, jednoho sourozence. Sám je lehce mentálně postižený. Ale v tom, kdo je kdo v jeho životě, měl jasno. Tvrdil, že s bratrem nemá žádný vztah, ale že je to jeho bráška. V tomhle ohledu měla zásluhu určitě pěstounka, která se Janovi snaží vše trpělivě vysvětlovat. Z toho vyplývá, že děti v pěstounské péči mají dvoje rodiče, ale na druhou stranu si mají s kým povídat o své minulosti.

Při práci s dětmi v pěstounské péči je dobré sepsat, jaké schopnosti a silné stránky mají po svých biologických rodičích, a jaké naopak získaly, co se naučily od svých pěstounů.

Cílem práce s minulostí je přiblížit dítěti v pěstounské péči nebo mladému dospělému to, že má biologické rodiče, a že všichni patří do jeho života. A samozřejmě další funkcí práce s životním příběhem je lepší poznání sebe sama. (Wiemann, 2011).

S mladšími dětmi lze vytvářet různé koláže, mapy a další kreativní aktivity, které dítě zvládne.

Fahlbergová (In Ryan, Walker, 2007) vytvořila koncept „trojích rodičů“. Tento koncept má pomoci dětem pochopit, kdo je kdo v jejich životě.

Obr. 4 Troje rodiče [Zdroj: Ryan, T., Walker, R., 2007, s. 48]

3.5 Práce s životním příběhem u traumatizovaných dětí

Při práci s mladými dospělými, kteří museli opustit biologickou rodinu, je možné, že se v jejich historii objeví nějaké trauma. A vzhledem k tomu, že není stanoveno, kdo může pracovat s životním příběhem s těmito osobami, je nutné se na to připravit.

Traumatické vzpomínky jsou extrémně stresové zkušenosti, při kterých byl ohrožen buď vlastní život, nebo život někoho jiného. V dětství takovými událostmi bývá týrání a sexuální zneužívání. Tyto vzpomínky mohou být nahrazeny různými fantaziemi, vysněnými představami. Tím se člověk snaží zvládnout to nepříjemné, co prožil. Traumatizované děti mají několik věcí společných. Většina z nich trpí poruchou vazby (viz kapitola 3.2.).

Důležité je oslovit co nejvíce lidí z minulosti dítěte a snažit se získat co nejvíce informací. Získanými informacemi lze poté zaplnit mezery v životní historii a nahradit fantazie pravdou. Ale především musí být dítě v bezpečí. Pro traumatizované děti není jednoduché věřit někomu dospělému. Důležité je nabídnout důvěru a dítě se rozhodne samo, zda ji přijme či nikoliv.

„Práce s životním příběhem umožňuje dětem bezpečně objevovat to, jak se dostaly tam, kde teď jsou. Objevovat svoji identitu a smysl života, úvah, přemýšlení, porozumění, reflexe.“ (Rose, Philpot, 2010, s. 84-85). Funkcí práce s životním příběhem je vyrovnání se s minulostí a zaměření se na budoucnost. Rose a Philpot popisují i jakou další funkci může mít práce s životním příběhem. Kniha života může být použita namísto nekonečného vysvětlování lékaři, novým vychovatelům a dalším osobám, že bylo dítě zneužíváno.

Pro děti, které zažily nějaké trauma, je vhodná psychoterapeutická pomoc. *„Je na místě o ní uvažovat i léta po tom, co nevhodné působení dospělého skončilo.“* (Matoušek, 2005, s. 33-34) Podle Matouška (2005) je využívá individuální terapie a ambulantní programy ve stacionářích. Pro minimalizaci následků traumatu lze využít i podobné publikace jako je *Healing the Trauma of Abuse: A Women's Workbook* od Copeland a Harris (2000). Jedná se o publikaci, v které se ženy učí postupným plněním úkolů v jednotlivých kapitolách, vyrovnat se svým traumatem.

Vyrovnávání s traumatem se skládá ze tří fází. První je stabilizační fáze, na ni navazuje fáze setkání se s traumatem a poslední je integrační fáze. (Schwabe, 2011) Práce s životním příběhem může posílit integraci traumatických vzpomínek, ale nemůže nahradit psychoterapii. Práce s životním příběhem může usnadnit zvládání životních událostí a změn. Zdroje má člověk v sobě, ale je důležité je aktivovat. (Schwabe, 2011).

S tématem vyrovnávání se s traumatem úzce souvisí resilience.

Definice resilience není zcela jasná. Autoři se shodnou na tom, že jde o *„schopnost zvládnout konfrontaci s výrazně nepříznivými okolnostmi.“* (Šolcová, 2009, s. 11)

Slovo resilience je používáno podle anglického slova „resilience“ a dalo by se přeložit jako pružnost, odolnost. Jedná se o formu psychické odolnosti, odolnosti vůči stresu, která zabraňuje zlomení člověka v důsledku těžkých životních okolností. (Hölzle, 2011).

Podle Winfield (1994) je vhodné rozpracování čtyř protektivních faktorů. Prvním z faktorů je snaha zmírnit negativní dopady. Nejvýznamnějším zásahem může být odebrání dítěte od rodiny. Na první faktor navazuje zmírnění negativní řetězové reakce, která následuje. Existují rizika, z kterých se mladý člověk dokáže sám jen těžko dostat. Jedná se např. o těhotenství u velmi mladých dívek.

Třetím faktorem je vybudovat a pomáhat udržet sebevědomí a sebeuplatnění jedince. Sebevědomí lze vybudovat plněním úkolů ve škole nebo během volnočasové aktivity.

Otevření prostoru pro příležitosti je posledním faktorem. Jedná se o dostatek lehce přístupných mimoškolních aktivit. (Šolcová, 2009)

Podle Morgenstern (2011) existují výsledky studií, které poukazují na ochranné faktory. Jedná se o faktory u dítěte samotného, u rodiny a u nejbližšího okolí. U dítěte samotného se může jednat o vysoké sociální kompetence a schopnost požádat o sociální podporu. Ochrannými zdroji v rodině mohou být stabilní emocionální vztah a religiozita v rodině. Nejbližším okolím jsou myšleni sousedi nebo škola.

Při práci s životním příběhem, která se orientuje na zdroje, stojí ve středu zájmu příležitost k vývoji psychické odolnosti.

Zdroje získané životní zkušenosti a aktuálně opět zaktivizované jsou v nepříznivých a těžkých životních situacích důležitým pramenem pro konstruktivní zvládnání nových událostí. Krizové situace a problémy jsou chápány jako příležitosti k učení. (Hölzle, 2011).

Důležité je umožnit dítěti podívat se na svou minulost realisticky. Oběť si musí uvědomit, že nemůže za to, co se jí stalo. Děti nesmí cítit vinu za své rodiče.

4 Empirická část

4.1 Cíl výzkumu, výzkumné otázky

Cílem této práce je vyzkoušení hermeneuticko-narativní metodologie při zkoumání životních příběhů mladých dospělých, kteří žijí mimo svou biologickou rodinu.

Cílem této kvalitativní výzkumné sondy je porozumět životním příběhům mladých dospělých vystavených nepříznivému působení rodiny.

Dílní výzkumné otázky jsou:

Jaké varianty žánrů životních příběhů se u nich objevují?

Jak se mladí dospělí podílí na utváření vlastního životního příběhu?

Které postavy pokládají ve svém životě za důležité?

Cílem výzkumu není ověření hypotézy, ale rekonstrukce významu jevu, který je v centru našeho výzkumného zájmu, který však nemůže být zbaven vázanosti na subjekt, kontext a časovost. (Čermák 2002).

4.2 Výzkumný soubor

Výzkumný soubor byl vybrán pomocí účelového výběru. Účelový výběr je v tomto případě jediným řešením, neexistují veřejné seznamy dětí, o které je pečováno pěstouny a pěstounkami nebo seznamy dětí umístěných v dětských domovech.

Vzhledem k časové náročnosti práce s životním příběhem byly osloveny všechny dětské domovy, domy na půl cesty a organizace pracující s pěstouny nebo dětmi pěstounů pouze ve Středních Čechách a Praze. Byli hledáni mladí dospělí ve věku 15-18 let, kteří by měli zájem o práci na svém životním příběhu, a kteří žijí mimo biologickou rodinu déle než jeden rok.

Důležitou roli ve výběru hráli tzv. gatekeepers, dveřníci. Ti umožnili přístup k jedincům, ke kterým by se výzkumník jinak nedostal (Hendl, 2005). V tomto případě lze za „dveřníky“ považovat ředitele a ředitelky dětských domovů a domů na půl cesty, pracovníky a pracovnice v různých neziskových organizacích pracující s rodiči nebo dětmi z pěstounských rodin. Výše uvedeným byl zaslán e-mail s prosbou o spolupráci, přesněji o přeposlání daným osobám.

A najít někoho, kdo by byl ochotný mluvit o svém životním příběhu, bylo mu 15- 18 let a navíc se k němu dostala informace o výzkumu od ředitele či ředitelky zařízení, nebylo vůbec jednoduché. Několik ukázek odpovědí na prosbu o spolupráci:

Ředitelka DPC: *„Vážená kolegyně, práce s osobní historií klienta patří k odborně nejnáročnějším a také nejcitlivějším. V našich zařízeních tuto část komplexní spolupráce s klientem uskutečňují erudovaní speciálně vycvičení zkušení odborníci. Omlouváme se, ale vaši žádosti nemůžeme vyhovět.“*

Ředitel DD: *„Pěkný den. V našem zařízení máme klienty starší 15 ti let, ale bohužel se svou historií se s Vámi nechtějí podělit.“*

Ředitel DDŠ: *„Dobrý den, bohužel nemůžeme vyhovět Vaší žádosti. Máme 5 chlapců nad 15 let se značnými poruchami chování, kteří nejsou ochotni pracovat se svou historií.“*

Ředitelka DD: *„Dobrý den, jsem ráda za Váš zájem o náš domov. V naší péči máme 3 dívky, kterým bylo více jak 15 let, nicméně po krátkém rozhovoru s nimi, mi daly jasně najevo, že by nerady s někým cizím hovořily o své minulosti. Svůj postoj daly jasně najevo. Přeji tedy více úspěchů při hledání vhodných objektů k Vaší práci. Hezký den.“*

Ředitel DD: *„Děti tohoto věku máme. Myslím, že se najde někdo, kdo by byl ochoten popovídat. Děkuji.“* Pan ředitel byl požádán o předání kontaktu dětem, nikdo se však neozval.

Ředitel DD: *„Zdravím, aktuálně máme v Dětském domově 4 děti starší 15 let. Během ledna a února tohoto věku dosáhnou další 2 dívky. (Pozn. 5 z těchto 6 dětí má lehkou mentální retardaci a tudíž vyžadují jiný přístup než většina jejich vrstevníků). Obecně se diplomovým pracím nebráním. V tomto případě bych ale potřeboval více informací o Vaší práci – ještě než je oslovím. Konkrétně informace o cílech práce a především o technikách*

sběru dat a zajištění bezpečí pro klienty. Při sběru dat můžete otevřít (cíleně i nechtěně) stará a nezpracovaná traumata a co pak s tím...“

Nakonec právě tato odpověď byla začátkem spolupráce se 4 dívkami s lehkou mentální retardací. Ale, jak mi bylo sděleno, ani tady by mi výzkum neumožnili, kdybych se nezmínila, že mou práci vede docent Oldřich Matoušek.

Úspěšně bylo osloveno občanské sdružení Lata, kde působím přes 2 roky jako dobrovolnice. Pomohli mi najít osobu v pěstounské péči, která nakonec nebyla zařazena do výzkumu, ale bylo s ní pracováno na knize života.

Na email nebo výzvu „dveřníka“ zareagovalo tedy celkem 6 mladých dospělých. Z toho 4 dívky a 1 chlapec z dětského domova a 1 chlapec, který je v současné době v péči pěstounky. Nakonec byly do výzkumu zařazeny pouze 4 dívky. Jeden z chlapců se zpočátku účastnil výzkumu, ale nepodařilo se dosáhnout takových výstupů práce, které by se daly použít v rámci výzkumu. Práce s životním příběhem však byla dokončena tím, že se vypracovala kniha života. Vzhledem k tomuto faktu jsou do výzkumné sondy zařazeni pouze čtyři mladí dospělí, kteří žijí v dětském domově. Nejedná se tedy o výzkum, ale spíše výzkumnou sondu. Vzhledem k nízkému počtu participantů nelze z výzkumné sondy vyvozovat obecně platné závěry. Nízký počet účastníků výzkumu lze vysvětlit významnou citlivostí tématu a časovou náročností pro participanty.

Jméno	Věk	Doba pobytu mimo biologickou rodinu	Péče
Eva	17 let	2 roky	ústavní
Anna	16 let	7 let	ústavní
Renata	16 let	2 roky	ústavní
Iva	15 let	14 let	ústavní

Tab. 1 Participantí výzkumu [Zdroj: vlastní výroba]

4.3 Metoda sběru dat

K zjištění výše uvedených cílů byl použit biografický výzkum. Miller (2000) uvádí tři typy biografických výzkumů. Jeden z typů byl využit v této práci. Jedná se o narativní výzkum, tento druh pracuje s aktivní rekonstrukcí životního příběhu pomocí interakce mezi tazatelem a dotazovaným.

V rámci hermeneuticko-narativního přístupu je příběh chápán jako interpretace interpretovaného života (Chrz, 2007). Konkrétně se jedná o rekonstrukci životního příběhu.

Narativně výzkumná perspektiva byla zvolena kvůli přirozenému sdílení informací pomocí vyprávění příběhu. Další výhodou této metodologické perspektivy je možnost zachycení významů v určitém časovém úseku. V práci je využita metoda narativního rozhovoru, čáry života a knihy života.

Práce s životním příběhem probíhala postupně od ledna 2012 do dubna 2013.

4.3.1 Narativní rozhovor

Podle Čermáka (2002) je důležité uvědomit si, že nelze ztotožňovat vyprávění a zkušenost. Vyprávějíci ztvárňuje subjektivní pohled na svůj život a jedná se o určitou verzi životního příběhu.

V rámci narativního rozhovoru nejprve tazatel dává prostor vypravěči k volnému vyprávění o svém životě. Poté výzkumník klade otázky. K získání dat byla použita metoda částečně strukturovaného rozhovoru. Konkrétně se jednalo o vybrané pasáže ze struktury interview McAdamse (2008b). Rozhovory byly vedeny podle následující osnovy:

- Volné vyprávění životního příběhu
- Pozitivní vzpomínka z dětství
- Negativní vzpomínka z dětství
- Nejlepší zážitek
- Nejhorší zážitek
- Budoucnost (sny, naděje, plány do budoucna)
- Výzvy v životě (změny, zdravotní problémy, ztráty, selhání)
- Téma životního příběhu
- Otázky k interview (pocity během rozhovoru)

Rozhovory byly nahrávány v průběhu března a dubna 2013.

4.3.2 Čára života

Narativní rozhovor navazoval na techniku čáry života. Čára života (křivka života) byla poprvé použita Jiřím Tylem (1985). Jde o grafické znázornění životní cesty člověka.

Participantům bylo sděleno, aby nakreslili čáru života. Zpočátku si s tím všichni nevěděli rady, ale nakonec se podařilo získat znázornění životní dráhy od všech účastníků výzkumu. K jednotlivým událostem na čáře života dostali za úkol popsat tyto události. Na životní křivce lze pozorovat, jaké situace považuje mladý dospělý za významné.

4.3.3 Kniha života

Kniha života je z hlediska výzkumu osobním dokumentem. Jedná se o osobní popisnou výpověď o vlastním životě nebo části života. Osobním dokumentem může také být úvaha člověka o životní situaci, kterou prožil. (Disman, 2009)

O knize života je napsáno výše (viz kapitola 2.2. Kniha života jako metoda práce s životním příběhem).

Kniha života nebyla analyzována samostatně. V rámci výzkumné sondy byla využita jako doplnění narativního rozhovoru.

Některé části životního příběhu můžou chybět, těmto pasážím se říká „bílá místa“. Psychodynamické přístupy ukazují, že mezi lidským přáním a jeho uskutečněním ve vyprávění či životě mohou být závažné „trhliny“. To, co psychoanalýza nazývá „vytěsněným“, je z hlediska narativního přístupu především „nevyprávěným“ (Chrz, 2007). Pomocí práce s životním příběhem by se tyto pasáže měly odhalit a zaplnit.

Vytváření knihy života probíhalo u čtyř účastnic výzkumu, ve všech případech se setkání konala přímo v dětském domově. Setkání byla uskutečňována od ledna 2012 do dubna 2013. Počet setkání se u participantů lišil, vycházelo se z individuální potřeby jednotlivých účastnic výzkumu. Celkem se v průměru uskutečnilo 12 setkání a k tomu jedno úvodní a „výlet do minulosti“ s těmi, kteří měli zájem navštívit nějaké místo, kde dříve pobývali. Takový zájem projeví všichni, až na jednu účastnici výzkumné sondy. Setkání probíhala v dětském domově v oddělené místnosti postupně s každou účastnicí.

4.4 Etické zásady výzkumu

Práce s životním příběhem s dětmi, které musely opustit svou biologickou rodinu je pro děti nebo mladé dospělé často náročná, protože vzpomínají i na nepříjemné události v jejich životě. Proto je velmi důležité dodržovat základní etické zásady této práce.

Každý, u koho byla učiněna rekonstrukce životního příběhu, byl seznámen se svými právy. Při prvním setkání byli informováni o tom, že mohou kdykoli ukončit spolupráci. Fotografie, které byly využity v knize života, nebudou nikdy nikde zveřejněny, pokud tak neučiní sám tvůrce své knihy života.

Během rozhovorů a práce na knize života měli všichni právo říct „stop“ při vyprávění o nepříjemných událostech z jejich života, nebo z jiných důvodů. Tato pravidla platila během celé spolupráce na knize života, i během rozhovoru. Pokud nechtěli o nějakém tématu mluvit, jednoduše o něm nemluvili.

V diplomové práci byly učiněny úpravy. Nejprve byla změněna jména všech účastníků výzkumné sondy. Jména osob, o kterých se v knize života píše nebo o kterých se mluví v rozhovoru, nejsou uvedena. Jména institucí a měst nejsou zmíněna. Je pouze uvedeno diagnostický ústav, dětský domov, mateřská škola atd. Byly ponechány pouze informace, které jsou důležité vzhledem k analýze. Účelem těchto změn bylo nebezpečí, že by osoby mohly být identifikovány. Těmito opatřeními je chráněna důstojnost dítěte.

Před nahráváním rozhovorů byli všichni požádáni o souhlas s tím, že se bude rozhovor nahrávat. V úvodu nahrávaného rozhovoru vznesl výzkumník dotaz, zda zkoumaný souhlasí s tím, že se bude rozhovor nahrávat a zkoumaný odpověděl, že souhlasí.

V dětském domově byl podepsán formulář, kde se výzkumník zavazuje k mlčenlivosti o skutečnostech, které se týkají nezletilých svěřenců, a že změní jména nezletilých a názvy zařízení.

4.5 Metoda analýzy dat

V rámci výzkumné sondy jsou analyzovány přepsané narativní rozhovory, knihy života jako osobní dokumenty a čáry života. Metoda knihy života je doplněním narativního interview, nejedená se o produkt, který by byl odděleně analyzován.

Hendl (2005) píše v kapitole o triangulaci, že je vhodné se před narativním rozhovorem v rámci biografického výzkumu seznámit pomocí nereaktivních postupů (analýza dostupných materiálů – dokumentů, atd.) s informacemi, které nebyly původně určeny pro výzkum. V tomto případě došlo k seznámení se se spisy jednotlivých participantů výzkumné sondy.

4.5.1 Metoda narativní rekonstrukce

„Narativní rozhovor není klinický rozhovor. Nejsme terapeuti. Neurčuje se diagnóza. Jde o výzkum, biografický výzkum.“ (McAdams, 2008a, s. 93). Z toho vyplývá, že cílem analýzy není „zaškatalkování“ jedinců, ale životní příběh jako individuální celek.

Přepsané rozhovory byly opakovaně čteny a analyzovány pomocí vybraných modů interpretace narativity: holisticko-obsahového, holisticko-formálního a kategoriálně-formálního.

Bylo využito tří interpretačních úrovní. Při využití více interpretací jsou výsledky analýzy komplexnější.

1. Úroveň interpretace: Holisticko-obsahová analýza

Cílem tohoto typu interpretace je identifikovat témata, která procházejí vyprávěním jako celkem (Čermák, Chrz, 2011).

Při této interpretační úrovni byla určena tzv. jádrová narativita, tedy je pojmenováno hlavní téma, které prochází celým příběhem.

2. Úroveň interpretace: Holisticko-formální analýza

Předchozí analýza byla zaměřena na téma, v rámci holisticko-formální analýzy se pozornost soustředí na žánr příběhu. Žánry jsou typické sdílené konfigurace strukturující lidskou zkušenost či komunikaci (Čermák, Chrz, 2005).

Při narativní rekonstrukci se využívají konfigurace, které zformuloval N. Frye (2003, In Chrz 2007). Tyto konfigurace lze nazývat žánry: komedie, romance, tragédie a ironie.

Žánr **komedie** se vyznačuje vírou v dobrý konec. Komedii se nese naděje v to, že nic není tak hrozné, jak se zdá. Komedii symbolizuje podle Freye (2003, In Chrz 2007) písmeno U, které vyznačuje dějovou linii. Hlavní hrdina není v komedii tím, kdo je nejaktivnější. Ke šťastným koncům se dochází shodou okolností nebo působením nějaké další postavy.

V konfiguraci **romance** se objevuje hrdina, který překonává těžké nástrahy osudu. Hlavní hrdina je vyznačován vysokou mírou aktérství.

Oproti romanci se v **tragédii** nedaří hrdinovi překonávat překážky. Překážky jsou podávány jako nepřekonatelné a život je chápán jako sled nezdárných pokusů.

Jak píše Murray (1989), podstatou ironie je rezignace na hledání východiska. V žánru **ironie** vlastně ani nenacházíme hrdinu. Nevidíme snahu něco překonávat. Ironie je obranou před zklamáním a krutostí života.

3. Úroveň interpretace: Kategoriálně-formální analýza

V rámci kategoriálně-formální analýzy jsou zvoleny kategorie, které jsou zkoumány. Čermák (2002) uvádí mezi kategoriemi životní témata, ztvárnění jednání, zápletky a figury, hodnoty a přesvědčení a obrazy sebe a druhých. Zároveň však dodává, že zvolené kategorie nejsou něčím neměnným, něčím pevně daným.

Pro účely této práce byla zvolena kategorie **ztvárnění jednání**. Převyprávěná zkušenost je narativní rekonstrukcí – ztvárněním jednání. Chrz (2007) hovoří o určitém „aktérství“, tedy způsobu jednat směrem k tomu, o co je usilováno a od toho, co je obávaným. V rámci vyprávění životního příběhu člověk popisuje své jednání a zároveň ho zdůvodňuje, vysvětluje. Jednoduše vysvětluje důvody pro své počínání.

Následující zvolenou kategorií pro analýzu dat jsou **hodnoty a přesvědčení**. V rekonstrukci životního příběhu je zaměřen pohled na normativní aspekt. Hodnoty a

přesvědčení jsou v příbězích jednotlivých zkoumaných osob vyobrazeny jako to, o co v životě usilují. Představují svou životní filozofii.

Důležité postavy v životním příběhu jsou poslední kategorií, která byla analyzována z životních příběhů. Jedná se o pohled na sebe sama v rámci autobiografického vyprávění. Kromě vlastní osoby je tato kategorie zaměřena na interakci s dalšími postavami ve sdělovaném životním příběhu. „*V ústavní péči je znát silný vliv původní biologické rodiny...*“ (Pazlarová, Matoušek a Matoušek, 2012, s. 125).

Úseky rozhovorů, které jsou do textu vkládány, jsou přepsány tak, jak to účastnice výzkumu říká, nejde tedy o spisovný jazyk. Názvy zařízení nebo jména osob jsou nahrazeny hranatými závorkami.

Klíčovým momentem narativní konstrukce je narušení obvyklého, řádného či očekávaného, pro něž je užíván termín „potíž“ - trouble (Bruner, 1996).

Rozhovory byly nahrány na diktafon a poté kompletně přepsány.

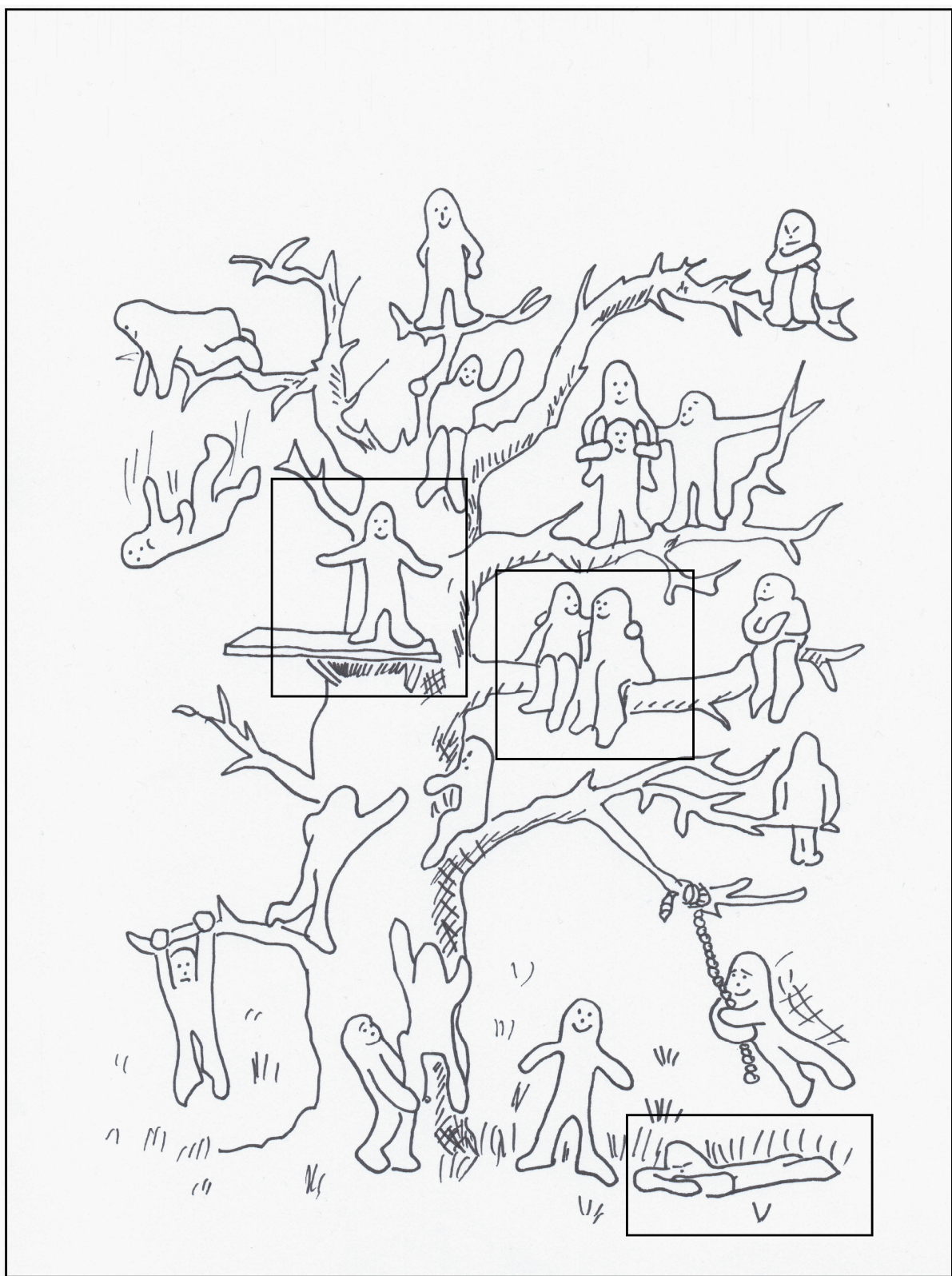
4.5.2 Metoda analýzy knihy života

Dokumentem je zde myšlena kniha života. Při analýze dokumentů se obvykle postupuje jako při analýze rozhovorů nebo záznamů pozorování (Hendl, 2005). Kniha života byla analyzována stejnými metodami jako narativní interview. Analýza knihy života rozvíjí a doplňuje autobiografický rozhovor.

K zjištění toho, jak na sebe pohlíží jednotliví participanti, bylo mimo jiné využito obrázku „postav na stromě“ (Chrz, 2007). Každý participant si měl vybrat jednu postavu, která mu je podle něj nejvíce podobná. Po určení konkrétní postavy byla položena otázka, proč si participant vybral právě ji. V kapitole 4.6. Analýza dat je u každé účastnice výzkumu uveden výřez z obrázku a popis postavy.

Důležité je pohlížet na výřez v kontextu celého obrázku. Může dojít i k popisu dalších postav a vymezení se vůči nim. Každý participant si měl vybrat jednu postavu, která mu je podle něj nejvíce podobná. Po určení konkrétní postavy byla položena otázka, proč si participant vybral právě ji. V kapitole 4.6. Analýza dat je u každé účastnice výzkumu uveden výřez z obrázku a popis postavy.

Důležité je pohlížet na výřez v kontextu celého obrázku. Může dojít i k popisu dalších postav a vymezení se vůči nim.

Obr. 5 Postavy na stromě [Zdroj: Chrz, V., 2007, s. 64 -65, upraveno]

4.5.3 Metoda analýza čáry života

Na čáru života byly pouze zaneseny významné životní události. Analýzou čáry života je zjištěn životní žánr. Chrz (2007) popisuje celkem pět žánrů.

Žánr: plánovaný zisk s očekávaným rizikem

Obr. 6 Plánovaný zisk s očekávaným rizikem [Zdroj: Chrz V., 2007, s. 112]

Žánr: pozvolný vzestup

V tomto žánru je životní obraz ztvárněn jako důvěra v to, že to pomalu, ale jistě spěje k lepšímu.

Obr. 7 Pozvolný vzestup [Zdroj: Chrz, V., 2007, s. 112]

Žánr: moratorium

Moratorium je žánr, který je chápán jako „zmrazení“. Život je chápán jako něco, co člověk neovlivňuje, v podstatě jen přežívá.

Obr. 8 Moratorium [Zdroj: Chrz, V., 2007, s. 112]

Žánr: životní krize – malé ztráty a rychlé zotavení

Na čáře života jsou zobrazeny pozitivní emoce, ale i negativní. Prožívání nemá takovou hloubku jako u žánru: životní krize – pády a vzlety. Člověk se s negativními událostmi vyrovnává poměrně snadno.

Obr. 9 Životní krize – malé ztráty a rychlé zotavení [Zdroj: Chrz, V., 2007, s. 113]

Žánr: životní krize – pády a vzlety

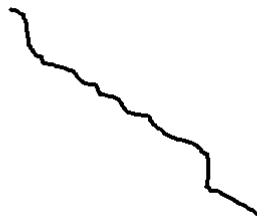
Celkové emocionální ladění je velice intenzivní. V důsledku životních událostí přichází velká radost nebo hluboký smutek.

Obr. 10 Životní krize – pády a vzlety [Zdroj: Chrz, V., 2007, s. 113]

Žánr: trvalý sestup

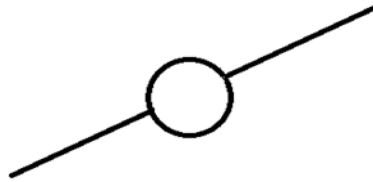
Převládajícím pocitem je pocit beznaděje. V žánru trvalý sestup je hlavním laděním pesimismus.

Obr. 11 Trvalý sestup [Zdroj: Čermák, I., Chrz, V., 2005, s. 486]

Žánr: metanoia

„Život je zde ztvárněn a prožíván jako intenzivní hledání a nalézání smyslu a hodnot.“
(Čermák, I. Chrz, V., 2005, s. 487).

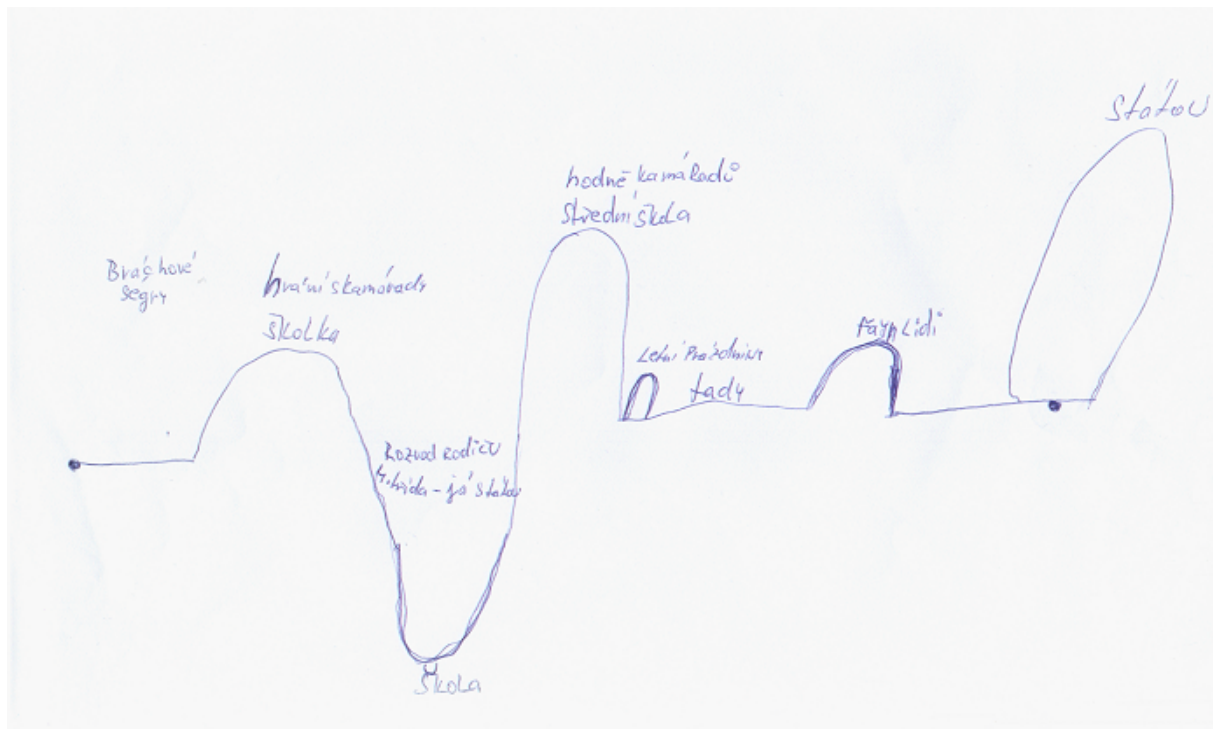

Obr. 12 Metanoia [Zdroj: Čermák, I., Chrz, V., 2005, s. 487]

4.6 Analýza dat

4.6.1 Příběh Anny - „Vše je fajn, ale radši bych byla už u táty.“

S Annou se na rekonstrukci životního příběhu začalo pracovat, když jí bylo 15 let a práce byla dokončena v 16 letech. Anna strávila v ústavní péči již 7 let. Nejdříve byla 3 měsíce v diagnostickém ústavu a potom v dětském domově, kde je i v současné době. Anna trpí nezvladatelným přejídáním a obezitou. Dvakrát byla hospitalizovaná v dětské psychiatrické léčebně. Matka porodila Annu, když jí bylo 17 let. Anna je v kontaktu s otcem, s matkou ne.

Obr. 13 Čára života- Anna

Žánr čáry života Anny lze označit jako životní krize – pády a vzlety. Jak již z názvu žánru vyplývá, lze ho charakterizovat těžkým zvládnutím negativních událostí v životě člověka. Na druhé straně se objevuje významný prvek, který lze charakterizovat jako schopnost nevzdávat se. Anna silně emočně prožívá, jak negativní situace, tak ty pozitivní.

Anna vyznačila na čáře života šest významných událostí. První je označena doba, kdy byla ještě s mámou a tátou, navštěvovala mateřskou školu a hrála si s kamarády. Potom přišel zvrat v podobě rozvodu rodičů, Anna v té době byla ve 4. třídě základní školy. Velký význam měl pro Annu přechod na střední školu, kde si našla kamarády. Pozitivně hodnotí letní prázdniny a pobyt v dětském domově, kvůli tomu, že tam jsou fajn lidé. Do budoucna by si přála být s tátou.

Životní příběh Anny začíná ranými vzpomínkami z dětství. Anna si vzpomíná na mateřskou školu a popisuje hračky, s kterými si jako malá hrála: „*Tak ve školce se mi líbilo, bylo to tam pěkný.*“ Toto období patřilo k těm šťastnějším v životě Anny. Jako nejhezčí zážitek ve svém životě zmiňuje návrat do minulosti, který jsme uskutečnili v rámci práce s životním příběhem. Navštívili jsme místo, kde vyrůstala: „*Když sem jela po dlouhý době tam, kde sem bydlela... Sem si připadala jako ta malá, s tátou... jako kdybysme šli na hřiště.*“

Anna nemá na dětství pouze dobré vzpomínky. To nejhorší, co si z dětství pamatuje je zážitek s jejími bratry: „*Že mě bráchové přivazovali k židli a pouštěli na mě králíka. A ten mě kousl.*“

Přichází další období v životním příběhu Anny, a to začíná rozvodem rodičů. Po rozvodu rodičů byla Anna střídavě v péči táty a mámy. U táty byla spokojená. Vyjadřuje to slovy: „*Tak určitě jsem se měla dobře u táty...*“ a k tomu doplňuje „*...no pak i u mámy.*“ Anna nerada mluví o své mámě. Proč tomu tak je, popisuje: „*Já nevím, protože nás takhle opustila a já ji už neměla moc ráda pak.*“ Máma Anny se odstěhovala a našla si přítele. Anna až ve svých 16 letech začala uvažovat o tom, že by se s mámou někdy chtěla vidět. Ale tato touha není zatím tak silná, aby nějakým způsobem mámu kontaktovala. Po rozvodu rodičů Annu její otec nezvládal: „*Tak já sem třeba chodila ven, třeba sem...on na mě čekal a já sem přišla až v půl devátý. Za to sem měla výprask...sem byla s kámoškama venku...Tak táta měl hodně moc práce a tak na mě třeba vůbec neměl čas...tak mě dal do [diagnostického ústavu].*“ Anna tedy musela jít do diagnostického ústavu. Pobyť v diagnostickém ústavu dnes popisuje slovy: „*Fajn, to byli super ty vychovatelé.*“

Po třech měsících strávených v diagnostickém ústavu byla Anna přemístěna do dětského domova, kde si musela zvyknout. Sama to popisuje slovy: „*Pak jsem šla sem do [dětského domova]. Tady než jsem si zvykla, to bylo taky chvíli. Pak jo, pak když už byl ten druhý týden, tak už to šlo.*“

S nástupem na střední školu si našla kamarády a baví ji to. Ale nejradši by byla s tátou: „*Ale ráda bych byla už u táty. Ale to bude hodně dlouho trvat, než budu u něj... No on nemá spíš čas jakoby na mě, protože má práci. On by mě nechtěl nechat samotnou doma asi...*“

O budoucnosti Anna zatím nepřemýšlela. Při přemýšlení v průběhu rozhovoru mluví o dítěti, svatbě, ale nezapomíná na tátu. Při zmínce o tom, co by chtěla vykonávat za povolání, dodává: „*...abych mohla žít i tátu.*“ A na otázku, kde by chtěla bydlet, odpovídá: „*kousek od něj*“.

Hodnoty a přesvědčení

Hodnoty a přesvědčení se v životním příběhu objevují jako to, co je v životě dobré, k čemu směřovat. V Annině příběhu lze takové náznaky vyzorovat. Mezi svými přáními jako první uvedla: „*Být navždy u táty.*“ Anna by si přála být prodavačkou nebo kuchařkou: „*No buď tu prodavačku nebo kuchařku, abych mohla žít i tátu.*“ Opět nepřestává myslet na otce. I při přemýšlení o tom, kde by chtěla bydlet, říká, že blízko u něj.

V dalších úvahách o budoucnosti zmiňuje: „*Jo mám v plánu tak ve 20, až ve 30 dítě, až ve 30 radši...A plánuju svatbu až ve 35 radši. No spíš nejdřív svatbu a potom dítě.*“

Z vyprávění Anny lze usuzovat, že významnou hodnotu v jejím životním příběhu představuje institut rodiny. Při vyjmenovávání dalších plánů dodává: „*Nechtěla bych abych byla přísná na dítě...chtěla bych být dobrá matka.*“

Anna je přesvědčena, že nejlepší by pro ni bylo být s otcem, starat se o něj, a pokud by s ním přímo nebyla, tak alespoň někde poblíž.

Nejvyšší hodnotou je pro Annu mít vlastní rodinu. Přála by si hodného partnera, hodné dítě a chtěla by být dobrou matkou.

Ztvárnění jednání

Při pročetí příběhu Anny se zdá, že její život plyne a ona do věcí nezasahuje. Se vším se postupem času smíří. Při začátku spolupráce Anna rozhodně zamítala, že by chtěla svou mámu nějakým způsobem kontaktovat. Důležitou změnou podle Anny je to, že ji máma nekontaktovala. V rozhovoru říká: „*Pořád se mi neozvala máma...pan ředitel jí píše dopisy, ona už přestala na mě posílat příspěvky.*“

Na otázku, jestli zkusí kontaktovat mámu sama, odpovídá: „*No zkusím jí napsat, ale uvidíme...Ještě mám dost času.*“

Podobně tomu bylo u otázky, týkající se budoucnosti Anny. Na otázku, jestli má nějaké sny, jestli má nějaké plány..., odpovídá: „*Ne, zatím ne.*“ Ale při konkrétních otázkách začíná přemýšlet o své budoucnosti a přichází na to, co by si přála. A těchto ukázek lze najít v Annině vyprávění více.

Anna nechává věci náhodě, Anna není aktivní tvůrkyní svého životního příběhu.

Žánrová analýza

Žánrem příběhu Anny je komedie, jejímž hlavním principem je podle Čermáka a Chrze (2005) smíření a víra ve šťastný život. Anna si všude zvykne, je se vším smířena. A věří v to, že vše dobře dopadne, což znamená, že bude s tátou.

„*No. Pak jsem trochu měla problémy, táta mě nezvládal, tak jsem šla do [diagnostického ústavu], tam jsem byla tři měsíce. Pak jsem šla sem. Tady než sem si zvykla, to bylo taky chvíli. Pak jo, pak když už byl ten druhý tejdén, tak už to šlo...A jsou tady fajn lidi. Ale ráda bych byla už u táty. Ale to bude hodně dlouho trvat, než budu u něj.*“
Z odcitované části je vidět smíření Anny s nastalou situací a víra ve šťastný konec.

Důležité postavy v životním příběhu Anny

Anna ve své knize života popisuje čtyři nejdůležitější osoby. Jedná se o tátu, dědu, strejdu a tetu. Mimo jiné zmiňuje i mámu, u které nemá žádnou fotografii a napsala k ní:

„Měla jsem ráda mámu, ale jenom trochu. Ale pak se od nás odstěhovala k jinému pánu a jmenoval se [jméno].“ Pouze tyto dva řádky k ní uvedla. Anna svou mámu považuje za „tu nejhorší“. V kontrastu proti tomu stojí její otec, který je naopak „ten nejlepší“. Anna ho označila v knize života jako tatínka: „Mám ho ráda takovýho jakej je, aspoň jsem ho neztratila jako mámu a jsem ráda, že ho mám...“

Další významnou postavou byl děda, který zhruba rok před započítím práce s životním příběhem zemřel. Anna o něm napsala: „A budu na něj vzpomínat až do smrti!!! Mám ho ráda.“ O strejdovi píše jako o tom, který jí kupuje dárky a dobíjí jí kredit. K tetě Anna do knihy života uvedla: „Mám ji ráda víc než mámu, ta mě aspoň neodkopla.“

Sebe samu Anna označila jako veselou postavu na stromě. Vybrala ji, protože o sobě říká: „Jsem pořád usměvavá.“

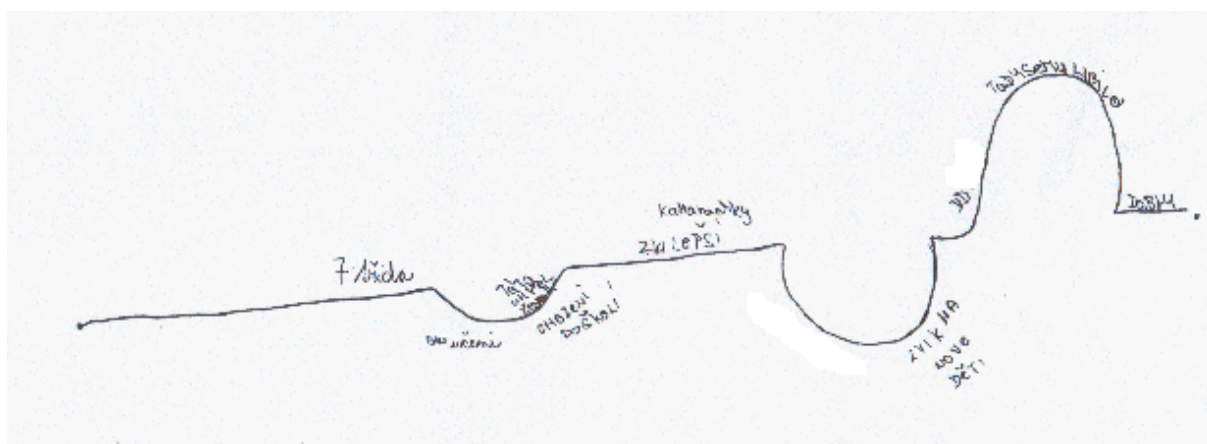
Obr. 14 Sebeobraz– „Jsem pořád usměvavá.“ [Zdroj: Chrz V., 2007, s. 64-65, upraveno]

Komentář Anny k rekonstrukci

„Dobrý. Fajn, takhle je to dobrý.“

4.6.2 Příběh Renaty - „Zvykla jsem si.“

S Renatou se začalo pracovat s životním příběhem v 15 letech. Práce byla dokončena, když jí bylo 16 let. V době rozhovoru žila Renata již druhým rokem v ústavu. Nejprve strávila okolo dvou měsíců v diagnostickém ústavu a nyní žije v dětském domově. Otec zemřel na rakovinu a matka je závislá na alkoholu.

Obr. 15 Čára života – Renata

Čára života Renaty je mírně stoupající, jsou na ní vyznačena tři významná období. V prvním období se objevuje smrt otce a chození do školy. Po tomto období čára mírně stoupá, protože si Renata nachází kamarádky. Dále Renata nakreslila hluboký propad, jedná se o odebrání od rodiny a nastoupení do diagnostického ústavu, které je pro ni spojené se zvykáním si na nové děti. A poslední významnou událostí je pobyt v dětském domově, kde se Renatě podle jejích slov líbí.

Žánr čáry života Renaty je životní krize - malé ztráty a rychlé zotavení. V žánru životní krize – malé ztráty a rychlé zotavení není prožívání jednotlivých událostí tak hluboké jako u žánru životní krize - pády a vzlety. Emoční prožívání lehce mizí a navrácí se k tomu předchozímu.

První vzpomínky Renaty jsou ze školy. Pamatuje si, že ji na základní škole nebavil tělocvik, a že ji vyzvedávali táta a máma. Z období dětství nejráději vzpomíná na to, jak ji táta vyzvedával ze školy a jak si s ní hrál. Nejhorší zážitek má také spojený s tátou. Neměla ráda, když byl přísný, protože se nechtěla učit. Renata zažila v dětství také jednu velkou změnu: „Když jsme viděli ségru, která za náma přijela. Sme ji neviděli od mala. Tetu sme viděli, sestřenku.“ Celkově Renata ráda vzpomíná na své dětství. Sama říká, že nezažila v tomto období nic nepříjemného.

Potom se ale vše mění, další období začíná smrtí Renatina otce. „*Táta když umřel, tak byly problémy a máma se o nás nedokázala postarat. Tak sem pak musela pak do [diagnostického ústavu] jít. Ona [máma] na nás byla sama, tak nás vzali mámě.*“

Renata strávila přes dva měsíce v diagnostickém ústavu. Pobyt v diagnostickém ústavu Renata popisuje takto: „*Takový divný to tam bylo, tam jsme museli chodit podle předpisů...*“ Po pobytu v diagnostickém ústavu byla Renata přemístěna do dětského domova. Opět si musela zvykat na nové děti. Přejít z diagnostického ústavu do dětského domova popisuje Renata slovy: „*...Pak sme se dozvěděli, že nás budou převážet. Pak se s tím nedalo nic dělat. Tak nás převezli. Nejdřív jsme se sem[do dětského domova] jeli podívat o víkendu. Pak sme si sbalili věci večer. To jsme nešli ani do školy a normálně nás sem odvezli... Takovej nezvyk mi to tu připadalo. Sem si zvykla v [diagnostickém ústavu]a najednou tady. Že tady jsou nový děti a vychovatelé.*“

O budoucnosti zatím Renata nepřemýšlela. Postupně při rozhovoru si vzpomněla, že měla jako malá psy a určitě by je chtěla mít i až odejde z dětského domova. A do budoucna by si přála bydlet se svou mladší sestrou.

Hodnoty a přesvědčení

Hodnoty a přesvědčení se dají u Renaty odhalit spíše v rovině jednání než na základě jasně formulovaných principů, kterými by se řídila.

„*Sem si zvykla v diagnostickém ústavu a najednou tady. Že tady jsou nové děti a vychovatelé... S jedním nebo dvěma jsem se tady skamarádila, ostatní mi přijdou nesympatický. Nevšímám si jich. Oni jsou sprostý. Mně jsou ukradený.*“

Renata v tomto případě je přesvědčená, že je lepší nevšímát si toho, kdo jí je nesympatický. Významnou hodnotou by se dala označit v životním příběhu Renaty je rodina. Velkou změnou, která v jejím životě nastala, bylo setkání s částí rodiny, kterou dlouho neviděla: „*Když jsme viděli ségru, která za náma přijela. Jsme ji neviděli už od mala. Tetu jsme viděli, sestřenku...*“ Důležitou roli ve vyprávění Renaty také hrají vzpomínky na otce: „*Když mě táta vyzvedával, když si se mnou hrál.*“ To označila jako nejhezčí zážitky v životě. I v otázkách na budoucnost nezapomíná Renata na svou rodinu. Na otázku, s kým by chtěla bydlet, odpovídá: „*Se ségrou, s [jméno].*“

Přesvědčení Renaty by se mohlo shrnout následujícími slovy: „*Když mi je někdo nesympatický, tak si ho radši nevšímám.*“ A jako nejvyšší hodnotu podle vyprávění Renaty lze označit rodinu.

Ztvárnění jednání

Sledování vývoje aktérství je u Renaty velmi zajímavé. Nejprve je hlavním aktérem situací ve svém životě, možná pod silným vlivem sester. Ale postupně se objevuje lhostejnost až rezignovanost k určitým věcem.

Renata popisuje pocity její a sester po odebrání od rodiny a převezení do diagnostického ústavu. „*Takový divný to tam bylo...tam jsme utíkaly... Sme chtěly jít třeba za mámou. Se nám stejskalo...Pak sme dostaly nějaký tresty.*“ Celkem dvakrát utekla, ale vždy ji po chvíli chytili policisté. V tomto případě Renata aktivně ovlivňuje svůj příběh a snaží se jít za tím, co chce.

Při popisu toho, jak se dozvěděla o tom, že z diagnostického ústavu musí odejít do dětského domova je již cítit určité smíření s danou situací. „*Pak sme se dozvěděli, že nás budou převážet. Pak se s tím nedalo nic dělat. Tak nás převezli.*“

Renata si v dětském domově nenašla moc kamarádů. „*Jeden nebo dva sme se tady skamarádili, ostatní mi přijdou takový nesympatický. Nevšímám si jich, oni jsou sprostý. Mně jsou ukradený.*“ Pokud si s někým nerozumí, nevšímá si ho, je jí lhostejný.

Jako významnou ztrátu uvádí Renata: „*Se psama sem se to...nemohla smířit a s tátou.*“ A na to, jak se jí to nakonec podařilo, odpovídá: „*Sem si zvykla.*“ Počáteční bojovnost Renaty se z příběhu lehce vytrácí.

U Renatina životního příběhu se aktérství vyvíjí. Renata nejprve bojovala proti odloučení od rodiny, ale postupem času to vzdala a nyní je relativně spokojená v dětském domově. S tím, že ji pravidelně navštěvuje máma a žije tam s dalšími dvěma sourozenci.

Žánrová analýza

Určení žánru Renatina životního příběhu není zcela jednoduché. Zpočátku by se dal žánr jejího příběhu označit jako romance. Renata je aktivní hlavní hrdinka, která bojuje proti nepřízni osudu. Po odebrání z rodiny se snažila utéct zpět za mámou. Tento pokus se nepodařil a opět skončila v ústavu. Pokusila se tuto hranici překročit znovu, opět neúspěšně. Narazila na překážku, která je nepřekonatelná. Postupně se smířila s tím, že některé věci nedokáže změnit. Žánr se mění z romance téměř do ironie až tragédie. Kdy hlavní aktérka příběhu, která ho aktivně utvářela, najednou naráží na nepřekonatelnou hranici a dochází ke smíření s nepřekonatelností překážky a téměř až k lhostejnosti.

Důležité postavy v životním příběhu Renaty

V knize života Renaty se objevuje osm postav a psi. Renata popisuje svého otce, matku, tetu a sestry.

O otci napsala: „...Nejsem ráda, že nám umřel. Mám ho furt ráda a budu na něj vzpomínat. Na tátu byl vždicky spolech, chodil do práce vydělával peníze a staral se o nás také.“

O mámě Renata napsala: „Maminka byla hodná a šikovná. Mám ji moc a moc ráda a sem ráda, že nás navštívuje. Je to hodná máma a chodila s náma ven. Máma je naše jediná a mám ji moc a moc ráda za to že mě přinesla na svět.“

Dalšími postavami v knize života jsou sestry. O své mladší sestře píše: „Je to malá potvůrka, ale jinak to jde.“ O své jedné ze starších sester napsala: „...umí se chovat i se naštvat, já nevím, jak to s ní bude až jí bude 18.“

Renata sama sebe přirovnala k veselé postavě, protože, jak sama říká je: „vysmátej“.

Obr. 16 Sebeobraz – „Vysmátej.“ [Zdroj: Chrz, V., 2007, s. 64-65, upraveno]

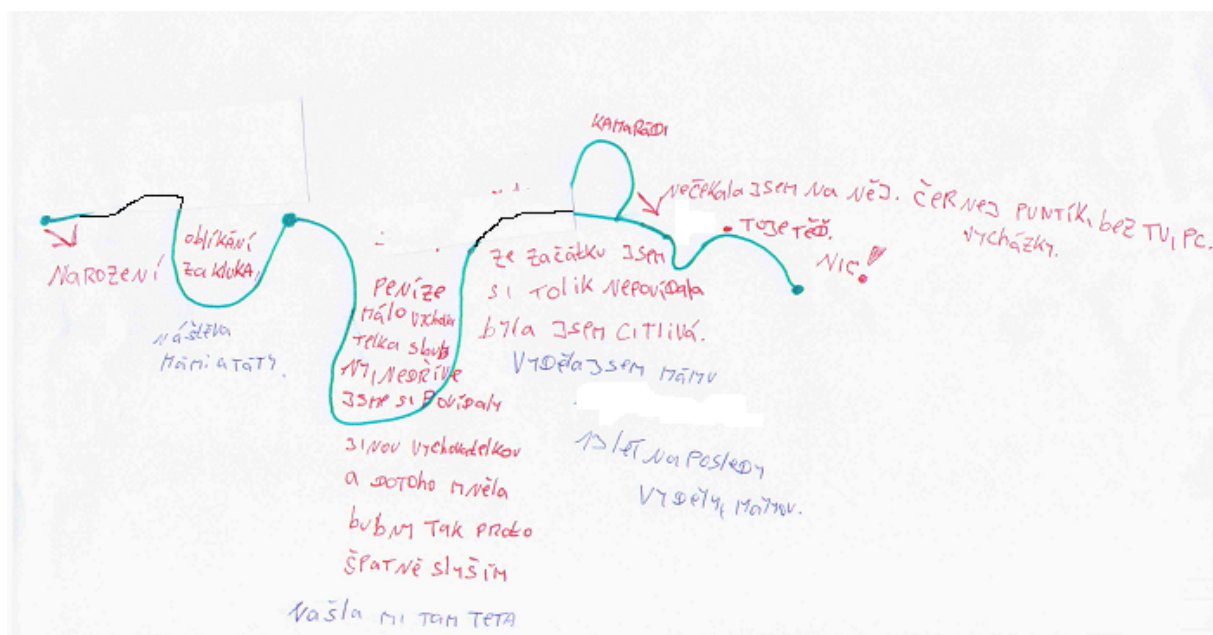
Komentář Renaty k rekonstrukci

„Sedělo to. Přišlo mi to dobrý. Bylo to dobře sepsaný a vymyšlený.“

4.6.3 Příběh Ivy - „Chtělo by se to polepšit.“

Ivě bylo v době, kdy probíhal rozhovor 15 let. V ústavní péči je od kojeneckého věku. Po narození byla v rodině, ale v prvním roce života byla rodině odebrána a byla umístěna do kojeneckého ústavu (nyní přejmenovaného na dětské centrum). V současné době je již ve čtvrtém ústavním zařízení. Nejprve žila v kojeneckém ústavu, poté v dětském domově, dále v

dětském domově se školou a nyní v dětském domově. Byla u své biologické rodiny na návštěvě. Nyní je v kontaktu pouze se sestrou.

Obr. 17 Čára života – Iva

Čára života Ivy je mezi žánrem životní krize-malé ztráty a rychlé zotavení a žánrem životní krize – pády a vzlety. Spíše ale čára života odpovídá žánru životní krize – pády a vzlety. Pobyt v dětském domově se školou označila Iva jako velmi negativní.

Iva na své čáře života označila své narození a pobyt v kojeneckém ústavu. Z této části života si nic nepamatuje. Jedna z „tet“ z kojeneckého ústavu jí vyprávěla, v jaké postýlce ležela. Druhým obdobím, které je vyznačeno na čáře života, je pobyt v dětském domově. Ivě se tam nelíbilo, protože ji oblékali do klučičího oblečení. Dalším negativní etapou byl čas v dětském domově se školou. K tomuto bodu dopsala, že kvůli bubnování jedné z vychovatelek nyní špatně slyší, a že dostávali málo peněz. Pozitivním obdobím je současný pobyt v dětském domově, kde má kamarády, i když na čáře života zvýraznila to, že dostala černý puntík a nemohla se dívat na televizi, nesměla chodit na vycházky a měla zakázaný počítač.

Nejranější vzpomínky Ivy vedou k prvnímu dětskému domovu. Konkrétně si vybavuje pobyt na horách, kde vyhrála jednu soutěž. Také si vzpomíná, že ji oblékali jako kluka, a že byla v zoologické zahradě. V dětském domově se školou žila Iva od 6 do 10 let věku. O pobytu říká: „*Tam to bylo hrozný...no to byl jako přímo takový výchovný...takže to nebyl normální děcák...Tam mě nutili, abych jedla ryby, já žádný ryby doted'ka nejím prostě...*“ Z této doby má ale Iva také nejhezčí zážitek z dětství: „*A když jsem byla v [dětském domově se školou], tak tam jsme chodili skoro každý den do kina a do divadla.*“ Nejhorší zkušenost

v dětství zažila Iva v družině: „...*tak družinářka, jsem hrozně zlobila, ona mě zatáhla za ucho. To se mi nelíbilo a vůbec jsem nechápala proč...Mě to nikdy v družině nebavilo, nuda.*“

V deseti letech přešla Iva do dalšího dětského domova, ve kterém je dodnes. Při srovnávání toho předchozího a současného popisuje: „...*jenže tady je to mnohem lepší...No domácí práce mě naučili. Naučili mě spoustu věcí.*“ Nejhorší zážitek měla asi dva roky na to: „*Nejhorší zážitek bylo, že jsem ukradla časopis Bravo...A od té doby nic nedělám. Si na to dávám bacha...jsem se bála průseru, jí [vychovatelce] říct pravdu.*“ Iva jezdí na návštěvy za svou „tetou“, o které říká: „*Ne, to není moje pravá teta. Prostě já sem měla tu kamarádku..., tu jak znám od narození a ona tam měla ještě...ona má svoji dceru, jako vlastní. No a to je moje kámoška a ona ji znala z lázní. Tak mě poznala...Se známe už 6 let. Docela dlouho a baví mě to.*“

Iva by si v budoucnu přála být bohatá, šťastná. Ale o budoucnosti jinak nepřemýšlela a neví, co by chtěla. Říká, že má ještě čas.

Hodnoty a přesvědčení

Při otázce, co vidí Iva, jako své selhání odpověděla: „*No je hodně věcí. Já teďka myslím spíš na [přítele] než na někoho jiného...Že jsem na něj občas jako úplně náladová. Náladová, že se s ním třeba občas pořád hádám. Začínám to já. Trvá to pět minut, pak se zase smějeme...Chtělo by se to polepšit. To říká i on, hodně lidí mi to říká...*“

V této části vyprávění o životním příběhu si Iva jasně uvědomuje, co je dobré, co by se mělo.

Ztvárnění jednání

Iva má od šesti let problémy se sluchem, proto nosí naslouchátka. Sama říká: „*Protože mi to prostě vadí (že jsou vidět ta naslouchátka). Prostě musím mít rozpuštěné vlasy. To je nejlepší...*“ Iva se naučila nějak zakrývat to, co jí na sobě vadí. Za své největší selhání považuje Iva to, že je náladová: „*Chtělo by se to polepšit. To říká i on [přítel], hodně lidí mi to říká. Ale hlavně, že mě má rád, když mám tu pubertu. On to chápe, když mám tu pubertu. Že když on měl takhle pubertu, tak takhle stejně zlobil stejně jako já.*“

Iva moc aktivně nezasahuje do dění, které se jí týká. Pokud jí něco vadí, pokouší se to skrýt. Když jí vadí něco na sobě, tak o tom ví, ale nijak s tím nebojuje.

Žánrová analýza

Žánr příběhu Ivy je komedie. I když začátek příběhu vyznívá spíše jako tragédie. Události jako odloučení od rodiny, oblékání za chlapce, poškození sluchu atd. nenasvědčují tomu, že by byl životní příběh Ivy komedií. Ale Iva věří ve šťastné pokračování svého příběhu. Dalším faktem, který poukazuje na to, že se jedná o komedii, je ten, že Iva se nijak

výrazně nepodílí na utváření svého příběhu. Změny, které se kolem ní dějí, jsou zapříčiněny různými okolnostmi nebo lidmi z jejího okolí.

Důležité postavy v životním příběhu Ivy

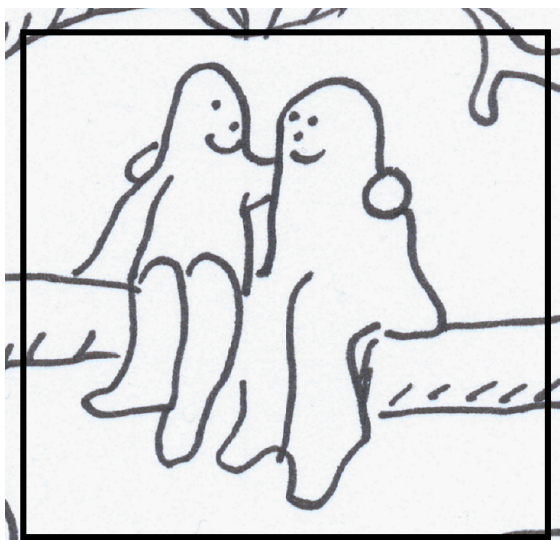
Iva ve své knize života ztvárnila tři postavy z jejího života. První postavou je máma. Iva k ní napsala, že je: „*přístná, náladová, neposlušná, vulgární – tak na půl, pořád mluví romsky, občas česky, kouří, má mě ráda a tak napůl dobře varí.*“

Nevlastního tátu si Iva pamatuje takto: „*Že když jsem byla úplně mála tak se o mně staral jedi ně. A mám ho ráda pořád ráda, je spolehlivý, hodní je s nym sranda, kouří.*“

Posledním koho Iva uvedla, je sestra. „*Moje sestra je hodná, mám ji ráda. Píšu s ní, bavíme se, známe se už od 12 let. Kouří, má 2 děti: holku a kluka.*“

Při vyprávění svého příběhu se Iva zmiňuje ještě o tetě. Iva ji již od 10 let pravidelně navštěvuje.

Iva vidí sebe jako postavu, která sedí na větvi a drží druhou postavu kolem ramen. Iva obrázek popsala slovy: „*To jsem já a [jméno přítele].*“ To, jaká je, nasvědčuje i to, co říká o své sestře: „*A že... jako ona mi nejdřív říkala jako, že mám dvojče, ale pak mi [jméno vychovatelky] říkala, že už ne. Že to není moje dvojče, že je jenom moje ségra. Že si mě doted'ka ještě pamatuje, to se divím.*“ Iva si nepřipadá jako ta, kterou by si každý zapamatoval. Překvapuje ji, že ji někdo pozná po delší době. Další vlastností Ivy je to, že se snaží poučit ze svých chyb. „*Nejhorší zážitek bylo, že sem ukradla časopis Bravo. To byl můj nejhorší...To už je asi 3 roky starý. To bylo ten den, hned ten druhý den, co přišli [jména jiných dětí z dětského domova]. A od té doby nic nedělám. Si na to dávám bacha.*“ A dále Iva říká: „*Že jsem občas jako úplně náladová. Náladová, že se s ním občas pořád hádám.... Chtělo by se to polepšit.*“

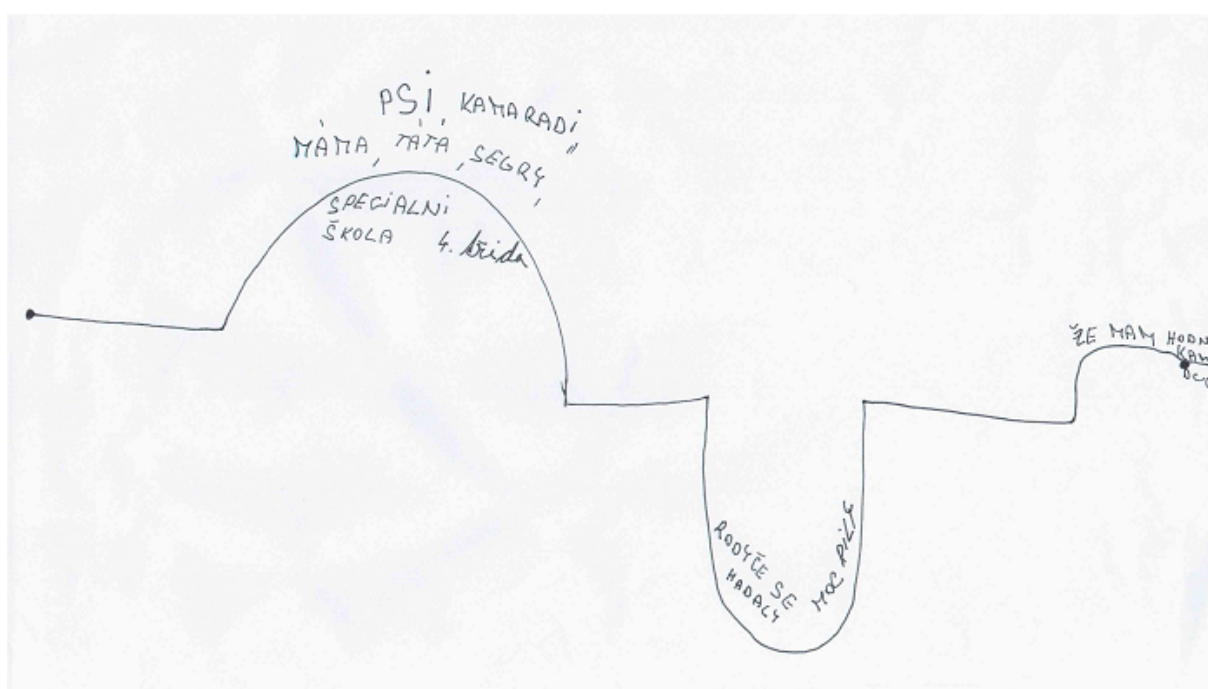
Obr. 18 Sebeobraz – „Já a [přítel].“ [Zdroj: Chrz, V., 2007, s. 64-65, upraveno]

Komentář Ivy k rekonstrukci

„Bylo to hezký. Asi bych to tak nechala.“

4.6.4 Příběh Evy - „Táta a psi.“

Eva je nejstarší účastnicí výzkumné sondy. Při začátku spolupráce bylo Evě 16 let, při ukončení práce 17 let. V dětském domově žije dva roky. Po odebrání od rodiny strávila přes dva měsíce v diagnostickém ústavu. Její otec zemřel a máma ji nezvládala, tak musela rodinu opustit.

Obr. 19 Čára života – Eva

Žánr čáry života Evy je jasně žánr životní krize – pády a vzlety. Prožívání dosahuje výrazné hloubky. Podobně jako tomu bylo u čáry života Anny.

Eva označila jako významné situace ve svém životě dětství doma, kde žila s mámou, tátou, sestrami a psy. V té době navštěvovala speciální školu. Jako negativní označila období, kdy její rodiče pili a hádali se. Jako lehce pozitivní vidí současnost, protože má hodně kamarádů.

Eva si jako první ze svého života vzpomíná na to, kam chodila do školy a jak hrála se sestrami vybíjenou. Ve svém volném čase venčila psy. V páté třídě přešla na jinou školu. Tam si našla kamarádky, s kterými, jak sama říká: „*blbly. Já nevím, dělaly jsme bordel.*“ Nejradši

chodila Eva ven se psy a bylo pro ni bolestné, když byli psi utraceni. Z dětství si na nic hezkého nepamatuje. Nejhorší z dětství pro ni bylo to, že se rodiče hádali. Nejhorší zážitky popisuje: „*Máma se hádala s tátou, se i mlátili. Sme jí zachraňovali i život, protože táta na ni chodil s nožem a takhle... Protože máma pila hodně a lhala tátovi a utrácela peníze. Mlátil nás...pak se mnou praštil o zem.*“

Jako největší ztrátu Eva uvedla to, že přišla o tátu: „*...a řekl, že mu je nějak blbě, tak šel k doktorovi. A on řekl, že má rakovinu...No a furt se mu to zhoršovalo, pak omdlel doma...A pak když jsme tam jeli naposledy, tak byl to, jak se tomu říká, na posteli, jako v tý postýlce a furt říkal, že chce jahody a takhle...vůbec si nás nepamatoval, ...a pak umřel.*“

Nejhorší zkušeností pro Evu bylo to, že jí zabili psy: „*Máma je chtěla zabít. Jednou mi máma nechala i oběsit psa a měl štěňátka. Nebo štěňata zabíjeli o zeď...ted' nemáme žádnýho.*“

Po smrti otce musela odejít Eva z rodiny do diagnostického ústavu: „*Potom jsme šli do [diagnostického ústavu]. Když řekli, že musím od mámy, brečela sem.*“ Po dvou měsících za ní přišel její současný klíčový pracovník a odvezl ji do dětského domova.

Do budoucnosti by si Eva přála pracovat se psy. Chtěla by zůstat ve městě, v kterém nyní žije. A jejím přáním je jet za hranice České republiky, k moři do Itálie.

Hodnoty a přesvědčení

Eva popisuje pobyt v diagnostickém ústavu: „*Dobry to tam bylo, akorát tam utíkaly děti a lákaly mě sebou, ale já řekla ne.*“ I přes to, že ostatní děti utíkaly, Eva dokázala odolat a stát si za svým rozhodnutím.

Ztvárnění jednání

Eva již na základní škole byla proti pravidlům. Asi v 11 letech kouřila za školou, dostávala poznámky, ukradla pastelky spolužačce, ze školy se nevracela domů, vykradla školku kvůli kolu pro svou mladší sestru. Eva tedy protestovala proti tomu, co se jí nelíbilo. A dělala si, co chtěla. Potom přišel zlom. Nejspíš v době, kdy Eva přišla do diagnostického ústavu. Ostatní děti utíkaly a ona ne. Z bojovnice Evy se stala Eva, která je smířená se svou situací.

Žánrová analýza

Žánr životního příběhu Evy by mohl být romance. Eva aktivně překonávala překážky, které před ni byly kladeny. Nyní se smířila s tím, co je. Našla si v dětském domově kamarády a je relativně spokojená. Takže závěr životního příběhu v podání Evy by mohl být komedií.

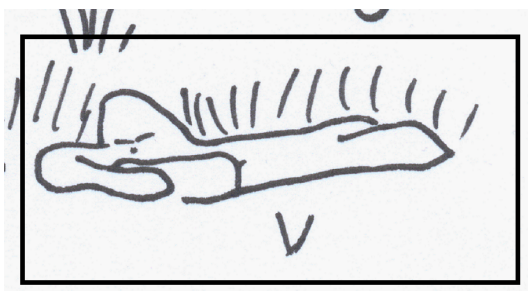
Důležité postavy v životním příběhu Evy

O mámě Eva do své knihy života pod její fotku napsala: „*Toto je moje máma mám ji ráda, akorát mě štve, že moc pije, jinak ji mám moc ráda.*“

Pod fotografií táty Eva napsala: „*Tohle je můj tatínek...byl dobrej, chodil do práce...byl to fajn táta.*“

Kromě rodičů jsou v knize života ještě popsány její sestry.

Eva sama sebe vidí jako postavu, která leží v trávě a má zavřené oči. Eva na otázku, proč si vybrala právě tu, odpovídá: „*Spí, hodně spí.*“

Obr. 20 Sebeobraz – „Spí, hodně spí.“ [Zdroj: Chrz, V., 2007, s. 64-65, upraveno]

Komentář Evy k rekonstrukci

„*Dobry. Sedí to, všechno tam sedí.*“

4.7 Shrnutí výsledků výzkumné sondy

V této kapitole budou postupně představeny výsledky výzkumu. Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké varianty žánrů se objevují v životních příbězích mladých dospělých vystavených nepříznivému působení rodiny. Dále se zodpoví otázka, jaká míra aktérství se v těchto příbězích objevuje a koho považují mladí dospělí za důležité osoby ve svém životě.

4.7.1 Žánrové varianty životních příběhů

Určit pouze jeden žánr životního příběhu u mladých dospělých, kteří byli nuceni opustit biologickou rodinu, není snadné. Často se právě umístěním do diagnostického ústavu a později do dětského domova mění přístup a pohled jedince. A někdy se mění významným způsobem, jako tomu bylo v příběhu Renaty. Renata byla bojovnicí. Nejprve jí zemřel otec a potom musela odejít i od matky. Několikrát utekla z diagnostického ústavu. Svoji chuť bojovat ale postupem času ztrácí a smiřuje se s tím, že už to nebude jako dřív. Opačnou tendenci má příběh Ivy. Iva zpočátku naráží na jednu nepřekonatelnou překážku za druhou. Příkladem může být odebrání od rodiny, převlékání za chlapce, částečná ztráta sluchu atd. Po tom všem ale přichází přechod do dětského domova, kde je Iva spokojenější. Je v kontaktu

s tetou, kterou navštěvuje a nachází si přítele. Od tragédie přechází příběh Ivy do komedie, víry ve šťastný konec.

U Evy se žánr životního příběhu také vyvíjí. Eva chodila za školu, kouřila a jezdila na výlety, o kterých nevěděli rodiče. Po odebrání z rodiny se Eva postupně se vším smiřuje. V současné době věří v pozitivní budoucnost a šťastné pokračování svého příběhu.

Výjimkou je ve své celistvosti příběh Anny. Anna nechává svůj život plout a stále věří, že vše dobře dopadne a bude se svým otcem, i když sama říká, že to bude trvat ještě dlouho. Z toho tedy vyplývá, že žánr příběhu Anny je komedie a během jejího vyprávění nedochází k odklonům k jiným žánrům.

Jméno	Žánr čáry života	Žánr životního příběhu
Anna	životní krize - pády a vzlety	Komedie
Renata	životní krize - malé ztráty a rychlé zotavení	romance/ tragédie/ ironie
Iva	životní krize - pády a vzlety/ malé ztráty a rychlé zotavení	tragédie/ komedie
Eva	životní krize - pády a vzlety	romance/ komedie

Tab. 2 Žánrové varianty životních příběhů [Zdroj: vlastní výroba]

Žánr čar života se nijak významně u jednotlivých participantů neliší. Vždy jde o žánr životní krize. Jediné, co se mění, je hloubka prožívání šťastných a nešťastných událostí. Hluboce prožívané situace jsou označeny jako pády a vzlety. O něco mělké prožívání je označeno jako žánr malé ztráty a rychlé zotavení. Ve všech případech jsou na čáře života vyobrazeny propady a vzestupy. Menší odlišnost od ostatních účastnic výzkumu lze najít u Renaty. Její čára života má mírně stoupající tendenci, zbylé jsou rovné.

4.7.2 Míra aktérství

V této části je zkoumána kapacita dané osoby jednat v určitých situacích. Při pohledu na životní příběhy mladých dospělých ovlivněných nepříznivým působením rodiny není spatřováno výrazné aktérství. Účastnice výzkumu se spíše nechají životem unášet, než aby ho samy aktivně utvářely. Náznaky aktivního konání se objevují v příběhu Renaty a Evy. V příběhu Renaty se výraznější aktérství projevuje při odloučení od matky. Renata se snaží vyhnout nežádoucímu. Chce se vrátit z diagnostického ústavu domů. V příběhu Evy je to naopak, do té doby co žije se svou biologickou rodinou, tak bojuje za to, co chce. Při odloučení od biologické rodiny začíná ostatní poslouchat a smiřuje se s nastalou situací.

4.7.3 Důležité postavy v životním příběhu

Ve všech životních příbězích se objevuje postava matky. V příběhu Anny vystupuje matka jako postava, která opustila rodinu a dnes se ani neozve své dceři. Renata popisuje

postavu matky slovy: „...byla hodná a šikovná“. Pro její popis používá minulý čas. Vyplývá z toho, že nyní už taková není nebo Renata už u toho nemůže být. Ale dále dodává: „Máma je naše jediná a mám ji moc a moc ráda za to že mě přinesla na svět.“ V příběhu Ivy je postava matky ztvárněna jako ta, co ji má ráda. Jinak Iva nemá pozitivní pohled na matku: „přístná, náladová, neposlušná, vulgární – tak na půl, pořád mluví romsky, občas česky, kouří, tak napůl dobře varí.“ Poslední pohled na svou matku přináší Eva. Eva o své mámě říká: „...mám ji ráda, akorát mě štve, že moc pije...“.

Ani jeden z životních příběhů nevyobrazuje postavu matky nijak zvlášť pozitivně. Dvě z účastnic výzkumu zmiňují, že mají svou matku rády. Jedna říká, že máma ji má ráda. Poslední názor na matku je Anny a ta tvrdí, že už nemá ráda svoji mámu.

Další postavou, která je ve všech příbězích zmiňovaná, je otec. I když v příběhu Renaty vystupuje nevlastní otec. Anna postavu svého otce vidí jako dokonalou. V knize života ho označila jako tatínka a napsala: „Mám ho ráda takovýho jaký je...“. Renata o svém otci napsala: „Mám ho furt ráda a budu na něj vzpomínat.“ Nejhezčí i nejhorší vzpomínky na dětství má Renata spojené právě s ním. Nejhezčí pro ni bylo: „Když mě táta vyzvedával, když si se mnou hrál.“ A naopak nejhorší pro ni bylo: „Když jsem se nechtěla učit a táta byl přísný.“ Iva popisuje svého nevlastního otce slovy: „Že když jsem byla úplně mála tak se o mně staral jedi ně. A mám ho ráda pořád ráda, je spolehlivý, hodní je s nym sranda, kouří.“ Nevlastní otec je v životním příběhu Ivy pozitivní postavou. Eva o svém otci napsala: „Tohle je můj tatínek...byl dobrej, chodil do práce...byl to fajn táta.“ I přesto, že vzpomínala ve vyprávění na to, jak občas bil mámu, protože pila a jednou uhodil i ji.

Postava otce je v příbězích poměrně výrazná. Všechny účastnice výzkumu napsaly nebo řekly, že mají svého otce rády. Zdá se tedy, že otec v těchto příbězích vystupuje jako kladná postava.

Ostatními postavami v příbězích jsou sestry, tety, strýc nebo děda. V jednom příběhu se objevuje i přítel.

4.7.4 Zpětná vazba účastnic výzkumu

Po dokončení práce s životním příběhem metodou knihy života byl účastnicím rozdán papír, na kterém byly dvě otázky:

V čem pro Tebe byla práce na životním příběhu přínosná?

Co Ti naopak v rámci práce na životním příběhu přišlo nepřínosné/ zbytečné?

Na první otázku byla nejčastější odpověď výlet do minulosti a potom vzpomínky, povídání si o dětství. Na druhou otázku zkoumané osoby nejčastěji odpovídaly, že není nic takového. Konkrétní odpovědi jsou uvedeny v příloze.

Zpětná vazba byla požadována i na konci narativního rozhovoru. Zkoumané osoby odpovídaly na otázku, jak se při rozhovoru cítily.

„Jo, šlo to. Napůl (se cítila dobře a napůl špatně).“

„Nic moc...Protože je to na mě všechno těžký a musím hodně přemýšlet.“

„Ale jo, šlo to... Tak mně nic nevadilo.“

„Divně...Že se mě takhle v životě nikdo neptal.“

Z odpovědí je vidět, že mluvit o vzpomínkách a svých pocitech, není jednoduché.

4.8 Diskuze

V případě této výzkumné sondy nelze zobecnit získané výsledky na všechny mladé dospělé v ústavní péči, konkrétně v dětském domově. Podle Chrze (2002) nelze rekonstrukci významu jevu zbavit vázanosti na subjekt, kontext a časovost. V tomto případě se jedná o rekonstrukci životního příběhu se zaměřením na odloučení od biologické rodiny, která je vázána na dané období a danou osobu.

K diskuzi lze předložit to, kdo by měl pracovat s mladým dospělým nebo dítětem na rekonstrukci životního příběhu. Tony Ryan a Rodger Walker (2007) uvádějí, že to může být kdokoli, kdo má čas a chuť pracovat s vybranou osobou. Pro účely výzkumu je to i možná vhodnější. Výzkumník se se zkoumaným nezná a nemohou ho tedy ovlivňovat různé společné zážitky. Je pro něj tabula rasa, která se popisuje až vyprávěním zkoumané osoby. Na druhou stranu si cizí osoba získává mnohem déle důvěru dítěte. A lidé, kteří si nesou z dětství nějaké trauma, nenavazují snadno důvěrné vztahy. Ten, kdo má důvěru dítěte, bývá obvykle pěstoun nebo pěstounka, vychovatel nebo vychovatelka v dětském domově. Jednoduše někdo, s kým dítě žije. V životní historii mladých, kteří byli odebráni z biologické rodiny, se často objevují neveselé momenty. Na základě toho mohou mít i různé obavy ohledně přítomnosti či budoucnosti. A tyto obavy se mohou týkat přímo těch nejbližších lidí. Domnívám se tedy, že vhodnou osobou pro práci s životním příběhem je člověk, kterého dítě zná, ale není s ním v každodenním styku. Takovou empatickou osobou by mohl být sociální pracovník.

Na konci spolupráce byly zkoumané osoby požádány, aby mi poskytly zpětnou vazbu. Konkrétně jim byly položeny dvě otázky. První se týkala toho, co bylo pro ně přínosem a druhá naopak, co jim připadalo zbytečné, nepřínosné. Své odpovědi měla každá zvlášť napsat na papír. Ideální by bylo zapojení další osoby, která by se participantů ptala. Vzhledem

k tomu, že jsem s nimi vytvářela knihu životu a potom dělala rozhovor, odpovědi ke zpětné vazbě mohou být zkreslené.

Ke zkreslení může přispět fakt, že zkoumané osoby žijí v jednom dětském domově. Sice byla setkání prováděna s každou izolovaně, ale mohlo dojít k ovlivňování se navzájem, a to již před začátkem výzkumu. Dva takové případy byly zaznamenány. Jedna z účastnic tvrdila, že navštěvovala mateřskou školu. V rámci pátrání po tom, do jaké mateřské školy docházela, jsme zjistili, že do žádné. Ostatní zkoumané dívky navštěvovaly mateřskou školu. Další příklad lze najít u jiné dívky, která tvrdila, že před odvezením do dětského domova, pobývala v Diagnostickém ústavu A. Dvě dívky, s kterými je tato účastnice v úzkém kontaktu, žily dva měsíce v Diagnostickém ústavu A. V rámci životního příběhu jsme kontaktovali různá zařízení, abychom získali fotografie. Zjistili jsme, že byla z rodiny přemístěna do Diagnostického ústavu B, nikoli Diagnostického ústavu A.

Vzhledem k lehké mentální retardaci všech účastnic výzkumu by bylo lepší zvolit jednodušší typ výzkumu nebo alespoň omezit některé metody. Čára života může být pro zkoumané osoby složitá. Největší potíží měly zkoumané osoby s otázkou rozhovoru, která se týkala tématu životního příběhu. Žádná z účastnic výzkumu na tuto otázku nenašla odpověď.

Závěr

Cílem práce bylo porozumět životní zkušenosti mladých dospělých vystavených nepříznivému působení rodiny. V empirické části byl využit hermeneuticko-narativní přístup. Pro dosažení cíle byla zvolena metoda narativního rozhovoru, doplněná knihou života a čarou života. Analýza získaných dat probíhala ve třech fázích. Nejprve v modu interpretace holisticko-obsahovém, potom holisticko-formálním a nakonec kategoriálně-formálním. V rámci kategoriálně-formální interpretace narativity byly vybrány tři kategorie. Jednalo se o ztvárnění jednání, hodnoty a přesvědčení a obrazy sebe a druhých.

Na výzkumnou otázku, jak vypadají životní příběhy mladých dospělých, kteří žijí alespoň jeden rok mimo biologickou rodinu v ústavním zařízení nebo pěstounské péči, lze odpovědět pomocí analýzy čáry života a žánru životního příběhu. Zkoumané osoby se téměř shodly v tvaru čáry života. Všechny zvolily žánr životní krize. Pouze se u nich lišila hloubka prožívání. U žánru životního příběhu už to bylo velmi různorodé. Překvapivá je nestálost žánru v průběhu života do 15- 18 let. Dílčí výzkumná otázka směřovala k aktérství účastnic výzkumu v jejich životním příběhu. Podobně jako u žánru životního příběhu, i aktérství se postupem času může měnit. V jednom příběhu se z člověka unášeného životem odloučením od biologické rodiny stává aktivní hrdina. Naopak v druhém vyprávění se z člověka, který aktivně utváří svůj příběh, stává nedobrovolným odloučením od rodiny rezignovaný člověk, jehož život ovlivňují shody náhod a lidé z jeho okolí. Poslední dílčí otázka se zabývala pohledem na důležité postavy v životě participanta. A pomocí obrázku postav na stromě (Chrzą, 2007) došlo k popsání toho, jak vidí hlavní hrdina životního příběhu sám sebe.

Vzhledem k nízkému počtu účastníků výzkumu, nelze výsledky zobecňovat. Ale tato výzkumná sonda může posloužit jako předvýzkum k dalšímu bádání v této oblasti.

K zjišťování těchto dat by mohlo být využito i jiných metod.

Jednou z metod je *případová studie*. Výzkum by mohl být zaměřen na zkoumání událostí. Konkrétně odloučení od rodiny a jeho zvládání u více dětí žijících v dětském domově a pěstounské péči. Využita by mohla být také kolektivní případová studie, při které výzkumník se hloubkově zabývá více konkrétními případy (Hendl, 2005).

Dalším typem výzkumu, který by mohl být využit místo narativní strategie, je *fenomenologický výzkum*. „Výzkumník se snaží vstoupit do vnitřního světa jedince, aby porozuměl významům, jež fenoménu přikládá.“ (Hendl, 2005, s. 128). Cílem fenomenologického výzkumu by mohlo být zjištění toho, jak prožívají děti odloučení od

rodiny a přechod do cizího prostředí. Vhodné by bylo využití kvalitativní metody zúčastněného pozorování nebo rozhovoru. Ale pro zkoumání jevů popsaných v této diplomové práci by mohly být užity i kvantitativní metody. Konkrétně dotazníkové šetření. Bylo by možné porovnávat žánry čáry života u dětí v ústavní péči a v pěstounské péči.

Pro tuto práci byl vybrán narativní výzkum, konkrétně metoda semistrukturovaného rozhovoru doplněného osobním dokumentem a čarou života. V rámci tohoto typu výzkumu je výrazné zapojení participantů. Pomocí narativní perspektivy lze se zkoumaným citlivě hovořit a využít metafory příběhu, hlavního hrdiny a dalších postav.

Seznam použité literatury

Abels, H. (2006): *Identität*. Wiesbaden: VS Verlag.

Aust, P. H. (1981): *Using The Life Story Book In Treatment Of Children In Placement*. Child Welfare 60.8. 535-560.

Baynes, P. (2008): Untold stories: A discussion of life story work In: *Adoption & Fostering*, 32, 2, s. 43-49.

Bowlby, J. (2010): *Vazba: Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.

Bruner, J. S. (1996): *Culture of Education*. Cambridge, Harvard University Press.

Burns, G. W. (2005): *101 Healing Stories for Kids and Teens*, New Jersey: John Wiley and Sons,

Copeland, M. E., Harris, M. (2000): *Healing the Trauma of Abuse: A Women's Workbook*. Oakland: New Harbinger Publications.

Cook-Cottone, C., Beck, M. (2007): A Model for Life-Story Work : Facilitating the Construction of Personal Narrative for Foster Children. In *Child and Adolescent Mental Health*, 12, 4, s. 193-195.

Čermák, I. (2002). Myslet narativně (kvalitativní výzkum „on the road“). In I. Čermák, M. Miovský (Ed.), *Sborník z konference Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí Brno*: Psychologický ústav AV ČR, Nakladatelství Albert, s. 11-25.

Čermák, I., Chrz, V. (2005): Žánry příběhů, které žijeme. *Československá psychologie: Časopis pro psychologickou praxi*, XLIX, č. 6, s. 481-495.

Čermák I., Chrz, V. (2011): *Interpretace v narativním přístupu*, Teorie vědy/ Theory of science XXXIII, 3.

Disman, M. (2009): *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha: Nakladatelství Karolinum.

Drapela, V. J. (2003): *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál.

Frantíková, J. (2008): *Dospívající dítě v náhradní rodině*. Občanské sdružení Rozum a Cit.

Glass, C. (2011): *Rozbitá: Příběh zneužívaného a odvrženého dítěte*. Praha: Portál.

Government of South Australia: *Life story work*. [online]. [b.r.], [cit. 2013-03-11]
Dostupné na <http://www.dcsi.sa.gov.au/pub/tabId/204/itemId/3389/Life-story-work.aspx>

Habermas, T., Bluck, S. (2000): *Getting a life: The emergence of the life story in adolescence*. Psychological Bulletin, 126.

Heinrich, Ch. (2008), *Abgenabelt für immer. Welche Folgen es für Kinder hat, wenn sie früh von Mutter getrennt werden*. Süddeutsche Zeitung, 22. 7. 2008, München.

Hendl, J. (2005): *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hoffman, B. (2011): *Fotografische Bilder als Medium in der Biografiearbeit* In: *Ressourcenorientierte Biografiearbeit: Grundlagen – Zielgruppen – Kreative Methoden*, VS Verlag, s. 173-188.

Hölzle, Ch., Jansen, I. a kol., (2011): *Ressourcenorientierte Biografiearbeit: Grundlagen – Zielgruppen – Kreative Methoden*, Wiesbaden: VS Verlag.

Chrz, V. (2007): *Možnosti narativního přístupu v psychologickém výzkumu*, Praha: Psychologický ústav AV ČR.

In Brief. *Child Welfare: The Courts consider the welfare of a child to be of paramount concern*. [online]. [b.r.] [cit. 2013-03-11]. Dostupné na <http://www.inbrief.co.uk/child-law/child-welfare-checklist.htm>

James, J. (2007): *Life story work: a biographical account or identity therapy?*, Seen and Heard 17:2, s. 32–41.

- Klimesš, J. (2006): *Budování identity dítěte - nejtěžší výchovný úkol v moderní společnosti*. Praha: MPSV.
- Langmeier J, Matějček, Z. (1974): *Psychická deprivace v dětství*, Praha: Avicenum.
- Matějček, Z. et al. (1999): *Náhradní rodinná péče*. Praha: Portál.
- Matoušek, O. et al. (2005): *Sociální práce v praxi*, Praha: Portál.
- Matoušek, O., Landischová, E. (2007): *Příběhy a profesionální pomáhání*. Sociální práce/Sociální práca, 4, s. 87-94.
- McAdams, D. P. (2008a): *Redemptive Self: Stories Americans Live By*. Oxford University Press, s. 93-99.
- McAdams, D. P. (2008b): *The life story interview*. Northwestern University: The Foley Center for the Study of Lives.
- Miovský, M. (2006): *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada.
- Miller, R.L. (2000): *Researching Life Stories and Family Histories: Introducing Qualitative Methods*, London: SAGE Publications Inc.
- Morgenstern, I. (2011): *Projekt Lebensbuch: Biografiearbeit mit Jugendlichen*, Verlag an der Uhr.
- MPSV (2006): *Moje album*. [online], Praha: MPSV. [cit. 2013-03-12].
Dostupné na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7712/Album.pdf>
- MPSV (2011): *Manuál k případovým konferencím*. [online], Praha: MPSV. [cit. 2013-02-12].
Dostupné na <http://www.mpsv.cz/files/clanky/13087/manual.pdf>
- Murray, K. D. (1989): The construction of identity in the narratives of romance and comedy. In *Shotter, J., Gergen, K. (Eds.) Texts of Identity*, London: Sage.

- Pazlarová, H., Matoušek, O., Matoušek J. (2012): Práva dětí v alternativní péči. In *Fórum sociální práce*, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta 2/2012, s. 117-133.
- Pesso, A., Boyden-Pesso, D. (2009): *Úvod do Pesso Boyden System Psychomotor*, Praha: Scan.
- Plháková, A. (2005): *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, s. 361-371.
- Ryan, T., Walker, R. (2006): *Vytváření knihy života: Pomáháme dítěti porozumět jeho minulosti – praktický rádce*. Praha: Natama.
- Ryan, T., Walker, R. (2007): *Life story work: A practical guide to helping children understand their past*, London: BAAF.
- Rose, R., Philpot, T. (2010): *The Child's Own Story: Life Story Work with Traumatized Children*, London, Philadelphia: SACCS.
- Schwabe, P. (2011): Kohärenz- und Identitätsentwicklung durch biografischen Arbeit mit kreativen Medien in der Adoleszenz In: *Ressourcenorientierte Biografiearbeit: Grundlagen – Zielgruppen – Kreative Methoden*, Wiesbaden: VS Verlag, s. 151-169.
- Šolcová, I. (2009): *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada.
- Tomeš, I. (2011): *Obory sociální politiky*. Praha: Portál, s. 206-222.
- Tyl, J. (1985): *Časové horizonty. Příspěvek k problematice pojmu životního času a metodám jeho zkoumání*. Dizertační práce. Karlova univerzita, Praha.
- Vágnerová, M. (2004): *Základy psychologie*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Vrtbovská, P. (2010): *O ztraceném dítěti a cestě do bezpečí: Attachment, poruchy attachment a léčení*. Praha: Scan.

Wiemann, I. (2011): Biografiearbeit mit Adoptiv- und Pflegekindern In: *Ressourceorientierte Biografiearbeit: Grundlagen – Zielgruppen – Kreative Methoden*, Wiesbaden: VS Verlag, s. 108-122.

Winfield, L., F. (1994): *Developing resilience in urban Youth*. Urban Education Monograph Series. Naperville, NCREL's Urban Education Program.

Úmluva o právech dítěte, 1989, ÚZ, Ostrava-Habrůvka: Sagit, podle stavu k 21. 1. 2013, s. 106-115.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ÚZ, Ostrava-Habrůvka: Sagit, podle stavu k 21. 1. 2013, s. 22-87.

Seznam obrázků

OBR. 1 LIDÉ KOLEM MĚ [ZDROJ: KRESBA JEDNOHO Z PARTICIPANTŮ]	14
OBR. 2 JÁ [ZDROJ: KRESBA JEDNOHO Z PARTICIPANTŮ]	15
OBR. 3 MOJE BUDOUCNOST [ZDROJ: KRESBA JEDNOHO Z PARTICIPANTŮ].....	16
OBR. 4 TROJE RODIČE [ZDROJ: RYAN, T., WALKER, R., 2007, S. 48]	27
OBR. 5 POSTAVY NA STROMĚ [ZDROJ: CHRZ, V., 2007, S. 64 -65, UPRAVENO]	37
OBR. 6 PLÁNOVANÝ ZISK S OČEKÁVANÝM RIZIKEM [ZDROJ: CHRZ V., 2007, S. 112]	38
OBR. 7 POZVOLNÝ VZESTUP [ZDROJ: CHRZ, V., 2007, S. 112].....	38
OBR. 8 MORATORIUM [ZDROJ: CHRZ, V., 2007, S. 112]	38
OBR. 9 ŽIVOTNÍ KRIZE – MALÉ ZTRÁTY A RYCHLÉ ZOTAVENÍ [ZDROJ: CHRZ, V., 2007, S. 113]	39
OBR. 10 ŽIVOTNÍ KRIZE – PÁDY A VZLETY [ZDROJ: CHRZ, V., 2007, S. 113]	39
OBR. 11 TRVALÝ SESTUP [ZDROJ: ČERMÁK, I., CHRZ, V., 2005, S. 486]	39
OBR. 12 METANOIA [ZDROJ: ČERMÁK, I., CHRZ, V., 2005, S. 487]	40
OBR. 13 ČÁRA ŽIVOTA- ANNA.....	41
OBR. 14 SEBEOBRAZ– „JSEM POŘÁD USMĚVAVÁ.“ [ZDROJ: CHRZ V., 2007, S. 64-65, UPRAVENO].....	44
OBR. 15 ČÁRA ŽIVOTA – RENATA.....	45
OBR. 16 SEBEOBRAZ – „VYSMÁTEJ.“ [ZDROJ: CHRZ, V., 2007, S. 64-65, UPRAVENO].....	48
OBR. 17 ČÁRA ŽIVOTA – IVA	49
OBR. 18 SEBEOBRAZ – „JÁ A [PŘÍTEL].“ [ZDROJ: CHRZ, V., 2007, S. 64-65, UPRAVENO].....	51
OBR. 19 ČÁRA ŽIVOTA – EVA	52
OBR. 20 SEBEOBRAZ – „SPÍ, HODNĚ SPÍ.“ [ZDROJ: CHRZ, V., 2007, S. 64-65, UPRAVENO].....	54

Seznam tabulek

TAB. 1 PARTICIPANTI VÝZKUMU [ZDROJ: VLASTNÍ VÝROBA].....	31
TAB. 2 ŽÁNROVÉ VARIANTY ŽIVOTNÍCH PŘÍBĚHŮ [ZDROJ: VLASTNÍ VÝROBA].....	55

Seznam zkratek

DD – Dětský domov

DPC – Dům na půl cesty

DDŠ – Dětský domov se školou

MPSV – Ministerstvo práce a sociálních věcí

OSN – Organizace spojených národů

Přílohy

Příloha A - Zpětná vazba k rekonstrukci životního příběhu

Příloha B - Test „víte?“

Příloha C - Graf života